

## EESSÕNA

Selles raamatus vaadeldakse, kuidas hoonete planeerimise ja projekteerimise kaudu on võimalik suurendada elukeskkonna turvalisust. Arhitektid ja projekteerijad võivad leida siit asjakohaseid näpunäiteid, kuidas hooneid turvalisust arvestades paremini projekteerida või renoveerida.

Ehkki turvaprobleeme on mitmesuguseid, tuleb püüda leida neile võimalikult paljusid rahuldavaid lahendusi. Otsesed juhised andmata üritatakse selles raamatus sõnastada põhimõtted, millega tuleks elamute ehitamisel arvestada. Arhitektid peaksid kavandama kaitset pakkuvaid, kurjategijate rünnetele vastupidavaid hooneid.

Kuigi täielikku turvalisust pole võimalik luua, võib vähendada kuriteo toimepanekut soodustavaid asjaolusid. Seejuures tuleb mõista, et praktikas järeleproovitud meetmed ei ole universaalsed. Mõni neist võib olukorda isegi halvendada. Näiteks suurendab turvavõrede, tugevdatud uste jms kasutamisega loodav “kindlus” inimeste eraldatust, ja nõrgendab niigi vähest, kuid kuritegevuse ohjeldamisel väga olulist avalikkuse toetust. “Kindlus” ise aga võib ahvatleda kurjategijat ette võtma veelgi rafineeritumat ja ägedamat rünnet. Arhitektide tegevus peab kuritegevust ohjeldama, mitte seda soodustama.

See raamat on koostatud kahe kaasaegse arhitektuuri uurimise instituudi väljaannetes ilmunud kirjutiste põhjal, mida on omapoolselt täiendatud. Teine ja seitsmes peatükk on koostatud Frances Warreni ja Paul Stollardi teose “Safe as Houses” materjalide alusel, kus käsitletakse uuemaid suundumusi hoonete projekteerimises. Neljas, kuues ja kaheksas peatükk pärinevad peamiselt Paul Stollardi, Steve Osborni, Henri Shaftoe ja Karen Croucheri raamatust “Safer Neighbourhoods”, kus vaadeldakse juba olemasolevate hoonete renoveerimise probleeme ühiskondlikku turvalisust silmas pidades. Ülejäänud kolmes peatükis on kasutatud mõlemat nimetatud teost. Kolmes esimeses peatükis arutletakse elukeskkonna ja kuritegevuse seoste üle, tuginedes uuemate uuringute andmetele. Viies viimasest peatükis lahatakse hoonete turvalisuse projekteerimise praktilisi küsimusi.

# 1. ELUKESKKONNA KUJUNDAMINE JA KURITEGEVUS

Elukeskkonna uuringute põhjal võib väita, et kuritegevust peetakse rahva seas üheks suuremaks sotsiaalseks probleemiks. Glasgow' ülikoolis tehtud elukvaliteediuuringu põhjal (Rodgers 1989) leitakse, et üldsus peab kuritegevuse madalat taset väga ihaldusväärseks. 1990. a tehtud uuringu põhjal aga tõdetakse, et kuritegevus on eelmisest uuringust möödunud aja jooksul tõusnud elukeskkonda enim häirivate probleemide loetelus kolmandalt kohalt esimesele. Nii on väitnud 80,5% küsitletutest (1986. aastal oli see protsent 71).

Kuritegevuse taseme ja elukeskkonna kujundamise seotus on olnud paljude väitluste teema. Sotsiaalsetele probleemidele lihtsaid lahendeid otsides on kerge süüdistada elukeskkonda üldse, arvestamata selliseid asjaolusid, nagu eluhoonete korrashoid ja haldamine, elanike kooslus, tööpuudus ja sotsiaalsete tagatiste puudumine. Elukeskkond iseenesest ei põhjusta inimese muutumist kurjategijaks, kuigi võib asjaolude kokkulangemisel probleeme teravdada. Ometi on elukeskkonna kujundamine seaduskuulekuse ja avaliku korra tagamisel peamine ülesanne.

## 1.1. Kuritegevus: kujutlused ja tegelikkus

Hirm kuritegevuse ees võib mõjuda igapäevaelule halvavalt. Sageli on aga kujutus kuritegevusest ja selle tasemest ekslik. Olukorrast täpse ettekujutuse loomiseks peaksid arhitektid, projekteerijad ja hoonete haldajad tegema koostööd elanike ja omavalitsustega, et selgitada enne otsuste langetamist probleemide põhjusi.

Enne 1980. aastat tuli enamik teabest kuritegevuse kohta ametlikust kriminaalstatistikast, mis sisaldas vaid politseis arvelevõetud kuritegusid. Viimastel aastatel on teabeallikaid mitmekesistatud ja selgub, et kuritegusid pannakse toime hoopis rohkem ning nende levik on ulatuslikum, kui see politseistatistikast nähtub. Näiteks murdvarguste hulk on suurenenud enam kui kaks korda, kallaletungide hulk viis korda, vandalismiakte on aga kümme korda rohkem.

Võimalusi langeda kuriteo ohvriks on aga siiski vähe. Tänavaröövi, s.o avaliku, ähvarduse või vägivalda kasutamise varguse ohvriks langemine on tõenäoline vaid üks kord kaheksa aasta jooksul, isiklike asjade salajase varguse ohvriks võib saada üks kord saja aasta jooksul ning kallaletungi objektiks üks kord seitsmekümne aasta jooksul. Majaomanikud saavad kogeda murdvargust tõenäoliselt ainult üks kord kolmekümne seitsme aasta jooksul, mootorsõidukivargust üks kord üheksa aasta jooksul ning vandalismiakti tõttu võib saada kannatada üks kord kuue aasta jooksul.

Enamik kuritegudest ei ole vägivaldsed, sest tegemist on omandivastaste kuritegudega. Kõige tavalisemad on vargused mootorsõidukitest, vandalism ja sissemurdmised.

Suure osa kuritegudest panevad toime noored, kusjuures pooled kõigist registreeritud kuritegudest on toime pannud alla 21aastased noorukid. Just selles vanuses noorukite arvele langeb umbes kaks kolmandikku murdvargustest. Süüdimõistetud noorukite hulgas on kõige rohkem 18aastasi, süüdimõistetud tütarlaste hulgas aga 15aastasi. Enne 28. sünnipäeva on 30% le meestest esitatud kriminaalasjas süüdistus. Enne 1988. aastat oli süüdimõistetud noorukite hulgas kõige enam 15aastasi. Tänu preventsoonitööle on alaealiste süüdimõistmine harvemaks muutunud.

Kuritegevus jaotub piirkonniti ja elanikerühmade kaupa ebahülaselt, olles koondund rohkem linnadesse, eriti suurtesse asumitesse. Kõige enam kannatavad kuritegevuse tõttu vähesesissetulekuga pered. Mõnes suurema kuritegevusega piirkonnas langeb aastas murdvarguse ohvriks iga viies perekond ning üks inimene igast kümnest perest satub kallaletungi ohvriks. Lihttöölised kannatavad murdvarguste all kaks korda enam kui oskustöölised. Mustanahalised langevad kuriteoohvriks sagedamini kui valged ja üürnikud sagedamini kui majaomanikud. Noored mehed, kuigi nad üldiselt kardavad kallaletunge vähem, langevad vägivaldohvriks sagedamini kui kartlikud vanainimesed. Kui arvestada seksuaalset ahistamist ja perevägivalda, siis on kõige sagedasemad ohvid noored naised. Veerandi registreeritud vägivaldakuritegudest moodustab naiste vastu kasutatud perevägivald, kusjuures naised ja lapsed ahistavad neile tuttavad isikud nende omas kodus rohkem kui seda teevad võõrad tänaval. Kuigi arvatakse, et kuritegevus on suurlinnaprobleem, pole see nii. Kuritegevus kandub kiiresti üle agulitesse ja väikelinnadesse. Uuringud näitavad, et tähelepanu pööramine äärelinnale on täiesti põhjendatud.

## 1.2. Hirm kuritegevuse ees

Probleeme ei valmista üksnes kuritegevus. Väga tõsine probleem on ka hirm kuritegevuse ees. Seda ei saa käsitada üksnes kui meediafenomeni, mis on tekkinud niigi ebaobjektiivse kriminaalstatistika väänamisest ja keskendumisest vaid rasketele, kuid harva esinevatele kuritegudele. Paljude inimeste hirmu on põhjustanud nende enda kogemus, vandalismiakti pealtnägemine või tuttava inimese langemine kuriteo ohvriks. Osa inimeste puhul võib see olla tingitud nende suuremast tõenäosusest kannatada saada. Naised kardavad rohkem, sest nad langevad sagedamini näiteks seksuaalse ahistamise, perevägivalda või tänavaröövi ohvriks. On mõistuspärane, et seal, kus kuritegevuse tase on kõrgem, on ka inimeste hirm suurem. Linnades elab arvestatav hulk inimesi – naised, vanureid, rahvusvähemuste esindajaid – püsivas ängistuses. Hirmu tõttu lahkutakse isegi elukohast. Kõik see näitab, et kuritegevus lobbab, aga ka seda, et inimestel pole võimalik oma kodus kaitset leida. Kuriteohirmu tõttu nõrgeneb ka sotsiaalne kontroll, millega kogukond saab asotsiaale ja huligaane ohjeldada.

1990. aastal Glasgow' ülikoolis tehtud elukvaliteediuuringus lükatakse ümber seisukoht, et hirm kuritegevuse ees suurendab ohvriks langemise tegelikke riske. Leitakse,

et naiste hirmudesse tuleb suhtuda mõistvalt. Kuigi 74% naistest eelistab ohvriks langemise kartuses väljamineku asemel pigem koju jääda, on niisugune käitumine äärmuslik. Alati on ju võimalik vältida teatavaid tänavaid, inimesi ja ühissõidukeid või liikuda koos meesaatjaga. Uuringust selgub, et 26% 16–24aastastest, 27% 25–54aastastest ja 68% üle 55 aasta vanustest naistest ei käi kunagi õhtuti üksinda väljas.

Elatanud inimeste seas on kuriteohirm üldine, hoolimata sellest, et eakad kuuluvad vähem ohustatud elanike hulka. Kardetakse ohu tegelikku suurstajumata ning seetõttu, et kallaletungi tagajärjed võivad eakatele nende kerge rünnatavuse tõttu füüsiliselt ja moraalselt raskemad olla (Clarke jt, 1985). Kuriteohirm on vanemate inimeste puhul väga tõsine probleem. See võib viia omakehtestatud koduarestini, mille ironilisus on selles, et elatanud inimesi rünnatakse kõige sagedamini just kodus (Jones, 1987).

Clarke'i uuringus on välja toodud kolm sotsiaalset tegurit, mis põhjustavad elatanud inimeste kuriteohirmu. Need on vanainimestele omane arusaam, et kuritegevus on väga ulatuslik, vanurite sotsiaalse isoleerituse kõrge aste ja neile omane elukeskkond. Jones lisab veel neljanda teguri, pidades oluliseks kuriteokartuse põhjustajaks ka inimese madalat enesehinnangut.

Elatanud inimeste seas on üldlevinud arvamus, et nende füüsiline nõrkus ja sotsiaalne isoleeritus teeb nad kergemini rünnatavateks, seega "ideaalseteks" kuriteoohvriteks. Enamik eakatest on naised, mistõttu tuleb nõrkustunde põhjusena arvestada ka sugu. On ju naised mingil määral oma abitust tunnetanud kogu elu jooksul.

On loomulik, et hirm tekib turvatunde puudumisest. Mida tuleks teha, et seda vähendada? Jonesi uuring näitab, et enamik eakaid peab väljapääsuks politseipatrullide tihendamist, s.o politsei nähtavat kohalolekut. Underwoodi (1984) arvates aga ei ole politsei pidev kohalolek nii tõhus, kui arvatakse, sest huligaanid võivad seda tõlgendada kui väljakutset. See aga võib põhjustada isegi vandalismiaktide sagenemise.

Kuritegevuse vähendamise teise võimalusena pakutakse elukeskkonna turvalisemaks muutmist hoonete projekteerimise kaudu. Et kuriteokartus tekib enamasti kaitsetusetundest, on hirm saada vägivalla ja sissemurdmiste ohvriks muutunud tõsiseks probleemiks ka madala kuritegevustasemega maakohtades ja väikelinnades. Seda võib seostada levitatava teabega suurlinnades lohkava kuritegevuse kohta, mida samastatakse ekslikult koha peal toimuvaga. Hirmu süvenemisele aitavad kaasa kohalikes lehtedes avaldatud sensatsioonilised, röövimisi ja vägistamisi värvikalt kirjeldavad kuriteoteated. Toimepandud kuritegude hulka ei tohiks üles puhuda, kuid nende mõju ei või ka tegelikult väiksemana näidata. Kuriteost põhjustatud kannatused ja hirm on paljude jaoks igapäevaprobleem. Sellega peab tegelema nii kohalik omavalitsus, politsei kui ka avalikkus.

### **1.3. Hoonete kaitstus ja kuritegevus**

Väidetavalt on kuriteo toimepanekuks vaja suutlikkust, võimalust ja motivatsiooni. Hoone turvalisus vähendab sissetungija võimalusi ja suutlikkust kuritegu toime panna ning peaks vähendama ka kurjategija motivatsiooni. Bennett ja Wright (1984) on oma uuringus lähtunud seaduserikkujate arusaamadest ning tuletanud neist mõned kuritegude vältimise põhitoed. Uuring põhineb teabel, mis on saadud kinnivõetud sissemurdmajalt endilt. Niisugustest "vastulauludest" tehtud järelduste tõepärasus on muidugi küsitav, sest edukamad sissemurdjad ei tarvitse samu võtteid kasutada. Siiski langevad need kokku Jacksoni ja Winchesteri 1982. aastal Kentis läbiviidud uuringu järeldustega, mis on tehtud nii kannatanute kui ka kõrvaliste isikute küsitlemise põhjal.

Bennett ja Wright ei leia selget seost materiaalse elukeskkonna ja murdvarguste leviku vahel. Nad osutavad kõige tähtsamatele asjaoludele, mis murdvargaid oma objekti valikul mõjutavad. Need on objekti vaadeldavus ja elanike kohalviibimine. Samadele järeldustele tulid ka Jackson ja Winchester. Objekti vaadeldavus sõltub tarade, katete, luukide olemasolust või naabrite lähedusest, hoone valvatavusest ning sellest, kas hoonel on hoovipoolne juurdepääs. Elanike kohaloleku üle otsustatakse pargitud auto või sisselülitatud valgustuse järgi. Tähtsad on ka märgid koera või häiresignalisatsiooni olemasolu kohta. Hoonesse sisenemise kerguse või raskuse üle otsustatakse lukkude ja ehituslike võimaluste järgi. Uuringus leitakse, et seda, kas maja võib saada sissemurdmise objektiks, ei määra eriti selle kaitstus. Enamasti valitakse murdvarguse objekt välja võimalikku saaki või elanike eemalviibimist silmas pidades. Kõige tähtsam on aga, et hoonetele oleks lihtne märkamatuks ligi pääseda.

### **1.4. Kuritegevuse ümberpaiknemine**

Bennett ja Wright (1984) näitavad, et erinevalt üht kindlat sissemurdmist planeerinud kurjategijast ei ole juhuslikud sissemurdjad sobivat objekti otsides järjekindlad ning liiguvad kergesti edasi. Kui väljavalitud elamusse sissemurdmine on seotud takistustega, ründavad nad mõnd teist objekti. Nende edasilikumist ei põhjusta mitte niivõrd loodetav saak ega sissemurdmise kergus kui oht sisse kukkuda. Kõige suuremaks ohuks peavad murdvargad hoone jälgitavust või juhuslike pealtnägijate võimalikkust. Neid asjaolusid teatakse ammu, kuid on kuritegevuse ohjeldamise programmides seni vähe arvestatud.

Kui turvaküsimustega pole küllalt tegeldud, püütakse end välja vabandada kurjategijate liikuvusega. Allatti 1984. aastal tehtud uuring näitab, et kurjategijate liikuvus pole nii suur probleem, kui esialgu võib tunduda. Allatt tõestas politseistatistika põhjal sissemurdmiste hulga muutumist uurides ja neid naaberlade näitajatega võrreldes, et kui sissemurdmiste hulk ühes kohas suureneb, siis see teises kohas väheneb.

## 1.5. Tavaettekujutused kuritegude ärahoidmisest

Kuni viimase ajani on arvatud, et kuritegude ärahoidmisega peavad tegelema üksnes politsei ja majaomanikud. Ent nemad üksi ei tule probleemide lahendamiseга toime. Politseivalve tõhustamine ei tarvitse anda tulemusi, sest politseil on ka muid, olulisemaid ülesandeid. Näiteks peab ta kulutama palju aega toimepandud kuritegude uurimisele, mis ei vii paljudel juhtudel asjaolude väljaselgitamiseni rahapuuduse või politsei volituste piiratuse tõttu.

Kuigi eramuomanikke rünnatakse kõige sagedamini, ei ole kõigil võimalik paigaldada hinnalisi turvasüsteeme. Et pingutused oma maja ja iseennast kaitsta vilja kannaksid, tuleb välja töötada kuritegevuse ohjeldamise kõikehõlmav programm.

Kuritegevusega seotud probleemide esilekerkimise tõenäosus on suurem nendes piirkondades, kus tegeldakse vähe hoonete hooldusega, kus olmeteenindus on viletsal järjel, kus on suur tööpuudus ning kus lastel ja noortel ei ole midagi teha. Kuritegevuse ärahoidmise tavakäsituses pööratakse vähe tähelepanu põhjustele. Kuritegevuse kõrget taset võetakse kui paratamatust, millega tuleb võidelda. Ajakirjanduse värvikad kuriteokirjeldused mõjuvad üksi elavatele eakatele inimestele ängistavalt ja suurendavad nende kartlikkust veelgi. Naabrivalve pakutav ülivalvsuskava oma kahtlustustega aga tekitab uusi pingeid. Ainuüksi turvalisuse tagamisele rajatud kuritegevuse ohjeldamise programm jätab tähelepanu alt välja perevägivalla.

Inimesed, kes pakuvad kuritegevusega võitlemiseks repressiooni, ei mõista, et suure osa kuritegudest panevad toime ümbruskonna noored, mõnikord nende endi või naabrite lapsed. Noored satuvad kuritegelikule teele siis, kui nende töötegemise ja vaba aja veetmise võimalused on piiratud. Soovides kuritegevust ohjeldada, tuleks niisugustele noortele rohkem tähelepanu pöörata, sest enamik kuritegusid on kohaliku iseloomuga.

Hoonesse sisenemist takistavad ehituslikud lahendused võivad anda soovitud vastupidise tulemuse, sest nende takistuste tõttu pole inimestel enam võimalik majast mööda käia. See annab aga kurjategijale vaba tegutsemisvõimaluse. Ehkki hoonete ja nende ümbruse projekteerimisel tuleb turvanõuetega arvestada, tekitab kaitsemeetmetega ülepingutamine uusi probleeme. Seal, kus inimesed elavad isoleeritult, lukustatud uste taga ja vastastikuse kahtlustamise õhkkonnas, võib tekkida kindlusse suletu tunne. Hulk võtmeid, fonolukud, turvakaamerad, häiresüsteemid, valvekoerad ja valesid häireid andvad sireenid – kõik see piirab inimese liikumisvabadust ning ahistab moraalselt. Samas on võimalik, et sihikindel sissemuraja võtab oma eesmärgi saavuta-

miseks appi tõhusamad abivahendid, sest ta tõlgendab turvameetmeid jultunud väljakutsena, mis ahvatleb teda oma võimeid proovile panema. Kõigele lisaks võib sisselmurdmisevastane atribuutika sattuda vastuollu ka tuleohutusnõuetega.

## **1.6. Elukeskkonna kujundamine ja kuritegevuse ohjeldamine**

Õeldu põhjal on selge, et kuritegevuse ohjeldamise probleemidele tuleb läheneda komplekselt, arvestades kohalike omavalitsuste, ühiskondlike organisatsioonide ning politsei osavõtuga. Lähtuda tuleb kõige kaitsetumate inimrühmade vajadustest. Alustada tuleks noortest. Et neid kuritegevusest kõrvale juhtida, peab arendama infrastruktuuri, looma võimalusi tööks ning huvialade harrastamiseks. Ühiskondlikku turvalisust saab parandada juhul, kui kuritegevuse ohjeldamise strateegia siduda kogu elukeskkonna parandamise programmiga, mis võimaldaks lahendada noorsoo-probleeme, tagada politseivalvet ja lahendada haldusküsimusi.

Et turvalisuse avaram käsitlus hõlmab paljusid mureprobleeme, on loomulik, et nende lahendamisele tuleb kaasata kohalikud teenindustevõtted ning pälvida elanike toetus. Kogemused näitavad, et elanike ja organisatsioonide koostöös võib ühiskondlikku turvalisust oluliselt parandada.

Selles raamatus on vaatluse all arhitektide, projekteerijate ja hoonehaldajate koostöö nii uusehitiste rajamisel kui ka olemasolevate elamurajoonide turvaprobleemide lahendamisel.

## 2. TURVALISUSE KUJUNDAMISE KÄSITUSED

Eri lähenemisnurkadest hoolimata on turvalisuse kujundamise käsitused oma põhiseisukohtades paljuski kattuvad. Enamik sellealaseid uuringuid on keskendunud suure asustustihedusega piirkonna probleemidele, nende järelused on aga rakendatavad ka väiksema asustustihedusega eramajade piirkonnas.

Randi uuring (1979) esitab neli asjaolu, millest sõltub kuritegevuse ohjeldamine. Need on sotsiaalne kontroll, ümbruse ja juurdepääsude kontrollimine, turvajõudude kohalolek ja ala jälgitavus. Lähtutakse eeldusest, et suures elamukvartalis väheneb turvalisus oluliselt, sest võõraste inimeste koosluses on suuremad kuriteovõimalused.

Gardineri uuringus (1978) märgitakse, et turvalise elamu ehitamise idee on vana ja laialt tuntud, kuid tänapäeval ei tule end kaitsta niivõrd võõraste kui oma ümbruskonnas elavate sissetungijate eest. Ta esitab kolm ümbruskonna planeerimise mudelit. Need on küla-tüüpi linnaosa, kindlus-tüüpi linnaosa ja kindlustatud ala. See jaotus ühtib põhimõtteliselt Randi omaga, kus küla-tüüpi linnaosa saab võrdsustada sotsiaalse kontrolliga, kindlus-tüüpi linnaosa ümbruse ja juurdepääsu kontrollitavuse ja turvajõudude kasutamisega.

### 2.1. Sotsiaalne kontroll

Jane Jacobs mainib oma 1961. aastal tehtud uuringus sotsiaalset kontrolli kui üht turvalisuse tagamise viisi. Sotsiaalne kontroll tugineb tõsiasjale, et tänaval liikuvad inimesed kuulevad ja näevad, mis ümberringi toimub, ning hoiavad sel moel kontrolli all ka kuritegevuse. Sotsiaalne kontroll toimib näiteks tänavakaubanduse kaudu. Sellele aitavad kaasa kauplused, mis inimestes ostuhuvi äratades põhjustavad elava liikumise. Jacobs ei jaga seisukohta, et väga rahvarohked äripiirkonnad meelitavad kokku kurjategijaid.

### 2.2. Ümbruse ja juurdepääsu kontrollitavus

Turvalise elukeskkonna kujundamisel lähtutakse võimalike ründeobjektide kaitsusest. Normaalne turvalisus saavutatakse elamukvartalite piiri kindlustamisega. Selle tulemusena tiheneb elanike omavaheline läbikäimine ning võõraste kvartalisse satumine väheneb.

Elamu kaitseks soovitatakse kasutada sellekohaseid vahendeid, alates uksekellast kuni keeruka alarmsüsteemini.

Kahjuks ei kindlusta aga isegi üksikasjalikult läbimõeldud meetmed täielikku turvalisust. Nagu eespool märgitud, tekitab eraldatuse loomine probleeme seetõttu, et provotseerib sissetungijaid tekitama suuremaid purustusi või suunduma oma tegevust lähiümbrusesse jätkama.



### **2.3. Turvajõudude kohalolek**

On vana tõde, et turvajõudude kohalolek peletab kurjategijaid eemale. Kuritegevuse ohjeldamiseks sobib turvajõududena kasutada nii politseid kui ka kaitseväge. Et võimaldada turvajõududel kiiresti kohale jõuda, keskendutakse elamukvartalite kujundamisel tänavate planeerimisele. Tänavad rajatakse nii, et patrullauto igale poole juurde pääseks. Vältimaks läbipääsmatuid alasid ja võimalikke lõkse, ei kavandata umbtänavaid. Stollard (1984) toob näite Belfasti katoliiklaste linnaosast, kuhu protestantidest prügivedajad keeldusid sisse sõitmast just nimetatud põhjusel.

### **2.4. Ala jälgitavus**

Ohud vähenevad, kui võimalikud kuriteopaigad on hästi jälgitavad. Seaduserikkujale on vastumeelne kuritegusid toime panna seal, kus ta tajub jälgimist, sest ta soovib jääda anonüümseks. Jälgitavus aga on parem piirkonnas, kus kõik üksteist tunnevad.

Oscar Newman (1972) kirjeldab turvalise piirkonna planeeringut ja pakub välja neli põhimõtet:

- 1) jaotada piirkond elanikele hästi jälgitavateks aladeks;
- 2) projekteerida ka hooned nii, et piirkonnast tekiks hea ülevaade;
- 3) vältida ühiskondlike hoonete projekteerimisel viletsaid välislahendusi;
- 4) projekteerida kõrvuti asetsevate hoonete vahele turvaalad.

Eriti olulisteks peab Newman kaht esimest põhimõtet.

Newmani seisukohti on tugevasti kritiseeritud selle eest, et ta ületähtsustab ehitusküsimusi, pidades muid asjaolusid vähem olulisteks. Wilson (1978), vastupidi Newmanile, ei tähelda otseseid seoseid piirkonna ehitusliku planeerimise ja vandalismi vahel. Tema arvates sõltub vandalismiaktide hulk hoopis piirkonnas elavate laste arvust.

Uurijad, kes tõstavad esikohale ümbruse ja juurdepääsu kontrollitavuse ning ala jälgitavuse, väidavad, et kindlalt piiritletud alade loomine lubab elanikel tunnetada end rohkem oma ümbruse peremeestena. Kindlustatud ala kujundamisega loodud ülevaade oma piirkonnast tekitab inimestes turvatunde. Nad teavad, et neid tuntakse, ja et nad on oma käitumise eest vastutavad.

Ehkki eespool nimetatud põhimõtteid on esitatud eri vaatenurkadena, ei välista nad üksteist. Täiesti võimalik on ka kõiki mainitud vaatenurki hõlmav probleemilahendus.

### **2.5. Erinevad vaatenurgad**

Oma varasemates käsitlustes pidas Newman kuritegevust tõkestavate asjaoludena olulisteks hoonestusprobleemide lahendamist. Hilisemates töödes tunnistas ta ka sotsiaalsete, haldus- ja omandiküsimuste tähtsust. Ta märgib, et turvaline elukeskkond on nisugune, kus on hästi korraldatud ka hoonete haldamine, kus osalevad peale

omavalitsuste ka vanuse või elustiili järgi organiseerunud elanikerühmad. Ta nimetab neid ühiste huvidega naabruskondadeks.

Erinevalt teistest uurijatest tunnistab Rand, et hoonete planeering iseenesest ei põhjusta kuritegevust. Selle põhjuseks on ühiskonna sotsiaalne korraldus, mis planeeringus kajastub. Tänavatel toimuva kuritegevuse vastu võitlemise strateegia väljatöötamisel tuleb arvestada, et probleemid ei lahene kergelt ega kiiresti. Hoonete planeering mõjutab kõigi teiste probleemide lahendamist.

Newmani ideedest lähtudes töötas Poyner välja planeerimisvariandi, mida on hakatud nimetama “muustriliseks” planeerimiseks. “Muster” raskendab kuritegude toimepanekut, sest objektid muudetakse läbimõeldud paigutusega raskesti ligipääsetavaks. Seetõttu paraneb ala jälgitavus.

Poyner toetab ka piirkonnale kasulike ühishuvidega naabruskondade ideed. Ta teeb ettepaneku eraldada elu- ja ärirajoonid ning jõukamad ja vaesemad piirkonnad.

Coleman (1985) toob välja kuritegevuse ja hoonekujunduse seosed. Nagu Newman ja Poyner, on ka tema seisukohal, et teatavad projektlahendused võivad soodustada kuritegude toimepanekut ja üldist sotsiaalset allakäiku. Ta esitab 28 varianti (16 korteri ja 12 maja kohta), mida võib tema arvates seostada elukeskkonna mandumisega, perekondade purunemisega ning kuritegevusega. Ta väidab, et kõik need variandid on halvad, eriti ebasoodsaks aga muutuvad nad koosmõjus.

Nagu Newmani, nii kritiseeritakse ka Colemani tervikliku meetodika puudumise pärast. Nagu Newman, nii pakub temagi linnastumisprobleemide lahendamiseks välja vaid kujunduspõhimõtteid ning reastab probleeme nende keerukuse järgi. Coleman väidab, et nüüdisaegsete ehitusprobleemide lahendamine näiteks sõdadevahelise aja-järgu loomulikult väljakujunenud normide järgi ei ole enam mõeldav. Selles väljendub vaid nostalgia kunagise, näiliselt vähese kuritegevusega kuldaja järele. Hillier (1986) lisab, et mineviku idealiseerimine ongi osaliselt nüüdseid probleeme põhjustanud.

Shapland (1988) märgib, et kujutlus sotsiaalse kontrolli tõhususest on rajatud stereotüübile, mis pärineb kunagise kuldajastu müüdist, kui kogukonnasisene suhtlus oli tihe ning oma probleemidega saadi sõbraliku politseiniku abiga ise hakkama. Tõsiasi, et inimeste tihe läbikäimine hoidis tagasi ka kurjategijaid, on mugavalt mööda vaadatud.

## **2.6. Ühtsed põhimõtted?**

Elukeskkonna kujundajad sooviksid järgida ühtseid põhimõtteid, mida oleks võimalik üle võtta ja kõikjal rakendada. Kahjuks ei ole neid lihtne sõnastada, sest tihti puudub neil tõsiselt võetav alus. Newman ja Colemani töid küll kritiseeriti, kuid nad pakkusid siiski tegelikkuses rakendatavaid ideid. Seetõttu oli neil rohkesti järgijaid.

Et üldtunnustatud kujunduspõhimõtted keskenduvad peamiselt elamu turvalisuse kindlustamisele, siis on pakutavate lahendite valik väga mitmekesine. Vaadelgem põhiküsimusi, millest tuleks turvalise elukeskkonna loomisel lähtuda.

### 3. KUUS PÕHIMÕTET

Kuigi kuritegevuse ohjeldamiseks valitavate lahendite sobilikkuse suhtes on eri arvamusi, valitseb põhimõtetes üksmeel. Nii ollakse nõus sellega, et kuritegevuse piiramisel vähesegei edu saavutamiseks peab lähtuma territooriumi eripärast. Üksmeel ollakse ka kuritegevuse ohjeldamiseks hädavajalike meetmete suhtes. Alljärgnevalt vaadeldakse kuut põhimõtet, mida peaksid arvestama nii arhitektid, disainerid, projekteerijad kui ka hoonete haldajad.

#### 3.1. Jälgitavus

Elamu ja selle ümbruse jälgitavuse põhimõtet on põhjalikult uuritud. Ala jälgitavus on üks peamisi asjaolusid, mis kurjategijaid heidutab. Kui sissetungija tunnetab, et teda võidakse näha, siis ta tavaliselt loobub oma kavatsustest. Kuriteo toimepaneku tõenäosus väheneb seetõttu tunduvalt. Loomuliku jälgitavuse korral hoiavad elanikud silma peal nii oma kui ka naabrite varal, aga ka laste mänguväljakutel, parklatel, kauplustel, tänavatel ning sissepääsudel.

Arhitektid ja projekteerijad peavad läbi kaaluma need variandid, mis võimaldaksid elanikel jälgida nende naabruskonda. Sellest seisukohast tuleb hinnata kogu elamukvartalit ja iga üksikut hoonet, parkimisala ning mänguväljakut. Need peaksid olema vaadeldavad mitmelt poolt. Eriti tähtis on, et oleks tagatud elumajade jälgitavus.

Kuigi Shaplanti uuringu põhjal (1988) avastati, et üldsuse kujutus murdvargustest ei ole alati adekvaatne, et see, mille jälgimist inimesed oluliseks peavad, ei pruugi olla turvalisuse kindlustamiseks kõige vajalikum, ei vähenda see vajadust hästi jälgitava ümbruskonna kujundamise järele. Ka Bennett ja Wright (1984) leidsid, et loomulik jälgitavus on oluline tegur murdvaraste heidutamisel. Pole oluline, kas ümbruskonda tegelikult jälgitaksegi, tähtis on luua niisugune ümbrus, mis paneks sissetungija tunnetama, et ta on kõigile nähtav. Kui inimeste hirm kuritegevuse ees ei vähene, tuleb selle põhjusi edasi uurida. On vaja teada saada, kes kuritegusid toime panevad, kui tihti ja kus seda tehakse. Tuleb välja selgitada tegeliku kuritegevuse ja kuriteokartuse põhjused.

Shaplant ja Vagg (1987, 1988) ning Jacobs (1961) on leidnud, et kauplused, eriti need, mille esistel tehakse reklaami või kaubeldakse, on kohad, kust on võimalik jälgida kõike, mis ümbruskonnas toimub ning kus levib kohalik teave. Teave levik on igasuguse vähegi eduka preventioonitöö eeltingimus. Et teave leviks, tuleb inimestele selgitada selle vajalikkust turvalisuse tagamisel. Tuleb murda eelarvamusi, toetada ja julgustada teavet koguma ja levitama. Koostööl on turvalisuse kindlustamises oluline osa.

### 3.2. Naabruskonnad

Ala jälgitavuse põhimõtet rakendades peab arvestama vaadeldava piirkonna lähiümbrust. Suurema osa uurijate ja praktikute arvates tähendab see seda, et inimesed tunnistavad ala omaks ja jälgivad seal toimuvat. Häid naabrisuhteid ja sissetungijate märkamist võimaldavad planeeringud õigustavad end täiel määral vaid siis, kui elanikud üksteist tunnevad ja on võimelised võõraid omadest eristama.

Gardiner (1978) samastab elukeskkonna turvalisuse linna ehitusliku planeerimisega, mille puhul arvestatakse ka kuritegevuse ohjeldamise asjaolusid. Viimaste all ei pea ta silmas üksnes kujunduslikke üksikasju, vaid ka elanike aktiveerimist ja kuriteokartuse vähendamist. Ta märgib, et naabruskonna mõiste põhjustab probleeme, sest seda määratletakse isikuti erinevalt. Näiteks see, kes veedab suure osa päevast või kogu päeva kodus, saab sellest teistmoodi aru kui inimene, kes käib iga päev linnakeskuses tööl. Enamik uuringutest keskenduvad suure asustustihedusega alade tundmaõppimisele ning jõuavad järeldusele, et loomulik sotsiaalne kontroll ei ole naabruskonnades eriti tõhus inimeste väheste omavaheliste kontaktide tõttu. Ometi on ka niisugune kontroll oluline.

Gardineri arvates on hästi toimiv naabruskond ja turvaline elukeskkond selline, kus inimese isiku- ja omandiõigused on garanteeritud, kus tema lähiümbrus, eluase ja äritegevus on turvaline, kus ta tunneb end sisemiselt kindlana ja kaitstuna. See on keskkond, kuhu julgetakse investeerida. Naabruskonnal on oma teenindusalad ning -asutused, nagu tänavad, teed, väljakud, pargid, koolid, kauplused, kus kehtivad talle iseloomulikud, tema ühiskondlikest huvidest, muredest ja väärtushinnangutest tulenevad kirjutamata käitumishinnangud.

Poyner (1983) ja Newman (1980) pooldavad ühiste huvidega naabruskondade loomist. Sel moel tekiks ühetaolise elanikkonnaga alad, kus määravaks võib olla ühesugune vanus, elustiil või pürgimused. Üldiselt pole aga selle idee ellurakendamist otstarbekaks peetud, sest nii võiksid tekkida omalaadsed getod. Ühiseid huviseid, sarnast elustiili jms arvestamist peetakse naabruskondade kujundamisel küll oluliseks, kuid mitte määravaks.

Naabruskonna kujundamise idee koos ala jälgitavuse põhimõttega on leidnud elukeskkonna turvalise kujunduse teooriates laia rakendust. Vaatamata oma kaalukusele, ei saa üksnes nendega piirduda. Hillier (1988) seab need koguni kahtluse alla ning näitab, et selline käsitlus on laenatud loodusteadusest. Ta nimetab neid ideid "inimloomust mittemõistvateks arusaamadeks", mis on sotsioloogiliste uurimustega ammu kummutatud.

Hillier märgib, et väikeste, end ise identifitseerivate naabruskondade kujundamine võib põhjustada hierarhiliste ja killustatud linnamaastike ning tühermaade tekke. Selle põhimõtte järgimine ei ole otstarbekas näiteks seal, kus ehitis ja seda ümbritsev ala on nii orgaaniliselt ühendatavad, et ei vaja nimetatud printsiipide rakendamist. Ta leiab, et naabruskondade kujundamine ei lahenda linnaehituslikke probleeme, vaid on probleemiks iseeneses.

### **3.3. Avalikud alad ja eravaldused**

Avalike alade ja eravalduste probleem on tihedalt seotud naabruskondade probleemidega ning keskendub avalike alade ja eravalduste täpse eristamise vajadusele. Newmani esialgne turvalisuse kujundamise kontseptsioon (1972) on rajatud avalike ja poolavalike alade ning osaliste ja täielike eravalduste keerukale jaotusele. Teised turvalisuse kujundamise kontseptsioonid pakuvad välja muid elukeskkonna korras- tamise viise. Kuid igasuguse elumajade rühmitamise ja asendi määramise puhul rõhutatakse avalike alade ja eravalduste täpse eristamise vajadust. Hillieri vastuseis naabruskondade loomisele põhineb asjaolul, et nüüdisaegsetes planeerimiskavandi- tes on hakanud üha rohkem levima suund eravalduste suurendamisele avalike alade arvelt. Soovikohase naabrisuhete tugevdamise asemel viib niisugune kujundamine selleni, et erastatud avalikud alad muutuvad tegelikult tühermaadeks, s.o aladeks, mi- da keegi ei kasuta ega korrasta. Tagajärjeks on kuritegevuse ulatuse suurenemine. Hillier väidab, et vanades turvalistes linnades on välja kujunenud omavahel mõttekalt ühendatud avalike alade võrk, mis võimaldab inimestel kõikjal ja alati suhelda. Ta arvab, et idee paigutada linna servadesse privaatsed magalarajoonid on tekitanud kasutuseta eramaid, mis tuleks muuta taas avalikeks aladeks.

Erialases kirjanduses (Essex, 1973) propageeritakse planeerimiskavandeid, kus elumajad on koondatud väikesteks kobarateks. Need on väikesed kergesti identifit- seeritavad naabruskonnad, millel on piiratud avalik juurdepääs. Niisuguse elukesk- konna loomise eesmärk on soodustada heade naabrisuhete teket ning tagada seeläbi ala loomulik jälgitavus.

### **3.4. Varjumiskohad**

Selle põhimõtte järgi on oluline kõrvaldada võimalikud varjumiskohad. Hoonete projekteerimisel tuleb niisuguste kohtade tekkimist vältida, enne ümberprojekteerimist tuleb need välja selgitada ja võimalust mööda kõrvaldada.

### **3.5. Abinõude kompleksuse põhimõte**

Viienda põhimõtte järgi tuleb turvalisus tagada mitmesuguste abinõude kooskasu- tamisega. Projektid tuleb igakülgset läbi arutada, pidades silmas kõiki turvalisuse tagamise võimalusi, sh ala loomulikku jälgitavust ja kaitstust.

Vandalismi uurinud Underwood (1984) peab olulisteks turvaseadmeid, hoone kindlustatust ja haldust. Hilisemates uuringutes soovitatakse turvalisuse tagamisel silmas pidada järgmisi asjaolusid:

- 1) võimalikult suure turvalisusega asukoht;
- 2) eramu ja selle juurde kuuluva parkimiskoha turvalisus;
- 3) elamusse sisenemise keerukus.

Seejuures tunnistatakse, et mõnel juhul tuleks turvameetmeid lisada või kindlustada paremini sissekäigud. Seda eriti juhtudel, kui on vajakajäämisi ala loomuliku jälgitavuse põhimõtete rakendamises või muude kaitsemeetmete kasutamises, mis olid tingitud krundi asendist ja sinna ehitatud elamute tüübist. Kui pole võimalik tagada parimat loomulikku jälgitavust ega ehitada kaitserajatisi, siis tuleb see kompenseerida sissepääsude suurema kindlustatusega. Selline objektile ligipääsetavuse raskendamine pole lihtsalt lukkude ja riivide lisamine, vaid nõuab ka asjakohaste kujundusvõtete rakendamist. Väidetakse ka, et hästi valgustatud ja väikeste, elanike endi valvatavate alade kujundamine, kus sissetungija kohe silma hakkab, on meelt mööda ka ehitajatele, kes neid ideid on jõudnud juba ka ellu viia. Paljusid nimetatud mõtteid saab arvestada projekteerimisel ilma lisakulutusi tegemata. Näiteks ridaelamu sektsioonide ühendamine nii, et igaihel oleks oma turvaala, vähendab kulutusi piirdeaedade ja väravate rajamisele.

### **3.6. Koostööpõhimõte**

Kuuendat, koostööpõhimõtet, millega arhitektid ja planeerijad peaksid arvestama, tuleb rakendada eeskätt suurtes üürimajade kvartalites, kus turvaprobleemide lahendamisel on kõige olulisem kõigi ameti- ja eraisikute koostöö. Koostööd tuleb teha nii elamuid igapäevaselt hallates kui ka elamurajooni projekteerijaid ja ehitajaid turvalise elukeskkonna kujundamisel nõustades.

Elukeskkonna kvaliteeti määravaid asjaolusid uurinud Power (1987) vaidlustab arvamuse, et üürimajadega elurajoonide probleemid on tekkinud üksnes seoses ümbruskonna kujundusega. Tema arvates vajab üürimajade piirkond eeskätt häid majaomanikke. Elukeskkonna uurijad teevad koostööd kohalike omavalitsustega, et parandada elukvaliteeti raskesti hallatavates ebapopulaarsetes kvartalites. Nende eestvõttel on algatatud asjakohane tegevusprogramm, mille alusel hangitakse teavet ja koolitatakse omavalitsuste vajadustest lähtudes välja haldusametnikke. Programmi alusel tuleks luua igas kvartalis kohalik asutus, kus töötaksid täiskohaga täievolilised haldusametnikud, kellel on õigus koostada eelarvet ning kes vastutavad hoonete haldamise, hooldamise ja rahaliste tehingute tegemise eest. Lisaks sellele võiksid nad algatada ühistute loomist, tühjalt seisvate hoonete müüki, edasimüüki või rendi-

le andmist. Nad teeksid koostööd ka piirkonna teiste organisatsioonidega. Sel viisil saab juhtida ja kontrollida elamurajoonis toimuvat kohta peal.

Selleks, et leida mingi ala planeerimiseks pakutavate lahendite hulgast parim, on tähtis, et kogu asjakohane teave oleks eelnevalt kättesaadav. See tähendab, et kõigil asjahuvilistel, üürnikel, sotsiaalametnikel, kriminaalhooldustöötajatel ja politseil on soovitatav osaleda kavandite koostamises. Eri organisatsioonide koordineeritud koostöö võimaldab nii laialdast teabekogumist kui ka uute rahastamisallikate leidmist. Elamurajooni võimalusi ja üürnike turvalisust arvestavad probleemilahendused, mis asetavad pearõhu haldusküsimustele, sobivad paremini üürimajade piirkonnale, ehkki mõned põhimõtted, nagu elanike kaasamine ümbruse ja majade korrashoidmisele, võiksid leida rakendust ka eramute piirkonnas.

Mõned uurijad, nagu Lawrence (1987) ja Shapland (1988) taotlevad ametialaste tökete kõrvaldamist elukeskkonda uurivate, kujundavate ja haldavate inimeste ning asutuste vahelt. Üheks võimaluseks "ehitada sild üle arhitektide ja võhiklike inimeste vahelise kuristikku" peab Lawrence maja- või korteriühistute loomist. Seda soovitud aga pole võimalik alati järgida, sest mõnikord võivad seetõttu segama hakata inimrühmade erinevad taotlused ja huvid. Pealegi pole ühistu kõigi jaoks vastuvõetav haldusvorm. Poyner (1983) teeb ettepaneku, et kuritegevust võiks vähendada mingi ühine haldusvastutus, nt vastutus tänavaosa korrashoiu eest. See aktiveeriks ja julgustaks elanikke.

Shapland rõhutab majavalitsuse, keskkonnaameti ja teiste uuringutesse kaasatud organisatsioonide koostöö olulisust. Ta teeb ettepaneku tuua kuriteostatistika ülevaadetes ära ka andmeid hoonekujunduse kohta. Sel kombel võiks tekkida arhitektide ja projekteerijate jaoks kasulik teabeallikas. Praegusel ajal on kättesaadavad vaid andmed seaduserikkujate kohta. Tulevikus peaks olema võimalik saada teavet ka näiteks selle kohta, missugust tüüpi elamut rünnati ja kuidas siseneti.



## 4. ELAMUKVARTALITE TURVALISUSE HINDAMINE

Selles, kuidas olemasolevaid elamukvartaleid kuritegevuse ohjeldamist silmas pidades renoveerida, puuduvad standardsed lahendused. Igat kvartalit ja selle lähiümbrust tuleb eraldi põhjalikult uurida ja hinnata. Ka ühesuguselt projekteeritud ja planeeritud elamukvartalites on erinevad probleemid. Seetõttu ei tarvitse ühes kvartalis rakendatud tõhus turvameede end teises kvartalis õigustada.

Meetmete hindamiseks tuleb küsitleda elanikke, konsulteerida omavalitsusametnikega, anda hinnang elamukvartali materiaalsele seisundile ning saadud andmeid teiste kvartalite samalaadsete andmetega võrrelda. Alles seejärel saab kvartali renoveerimist kavandama hakata. Kavandi koostamisel peavad olema täpselt määratletud piirkonnas tegutsevate ettevõtete huvide kokkupuutepunktid. Tuleb uurida ka hoonete paigutust ja kujundust, seda, kuidas elamuid hooldatakse, missugune on üüripoliitika, korralveekorraldus ja elanike koosseis, kui palju on noori ja kuidas on korraldatud nende vaba aja veetmine, missugune on tänavavalgustus ja transpordikorraldus. Turvalisuse küsimusi ei saa vaadelda muudest sotsiaalprobleemidest eraldi seisvatena. Enne kui hakata tegelema piirkonna renoveerimisega, peab olema probleemidest ja vajadustest täielik ülevaade.

### 4.1. Projekti juhtimine

Ümberkujunduste elluviimiseks on vaja moodustada asjakohane juhtkomitee, mille koosseis peegeldaks kohalikke olusid. Seal peaksid olema esindatud kõikide kohalike ametite võtmeisikud, politsei ja elanike vabatahtlikud ühendused. Samuti on tähtis, et sellel komiteel oleks piisavalt volitusi operatiivseks tegutsemiseks ja otsuste langetamiseks.

Juhtkomitee ülesandeid võib täita ka elamurajoonis juba tegutsev muu organ, kui selle tegevuse üldsund ja ümberkujunduse eesmärgid ühtivad. Sel juhul ei ole uue komitee loomine otstarbekas. Oluline on, et see komitee oleks tegutsemisvõimeline. Seetõttu tuleks selle etteotsa valida kogunud ja autoriteetne inimene. Kõige parem oleks, kui komiteesse kuuluksid nii ametnikud, eksperdid kui ka kohalikud elanikud. See garanteeriks nende antud hinnangute igakülguse ja tasakaalustatuse.

Lihtsam on teha koostööd üksnes eravaldustega piirkonnas. Raskem on see aga piirkondades, kus on nii üürimaju, majaühistuid, riigi- kui ka eramaju. Niisugustes piirkondades on tegemist erinevalt määratletud omandivormiga. Samuti on tõenäoline, et seal tegutseb suurem hulk mitmesuguseid teenindusettevõtteid. Segavaldustega

piirkonnas tegutseb sageli ka hulk survegrupe, kes esindavad suurettevõtete huvisid, konkureerides omavahel turu või piiratud ressursside jagamisel.

Kui juhtivkomitee on ümberkujunduse põhieesmärgid paika pannud, tuleb sellele järgnevas hindamistöös silmas pidada kolme peamist suunda: konsulteerimist kohaliku elanikkonna ja omavalitsuse ametnikega, elamukvartali ja selle ümbruskonna uurimist ning saadud andmete võrdlemist ja elamukvartali materiaalse seisundi ülevaastust. Alles siis, kui on kokku kogutud kõik vajalikud andmed ja ettepanekud, on võimalik alustada piirkonna renoveerimise ettevalmistusega. Kaalukaid otsuseid laekunud ettepanekute prioriteetsuse suhtes on võimalik langetada alles siis, kui renoveerimisega on algest tehtud.

## 4.2. Konsultatsioonid

Elanikel peab olema võimalik elamukvartali renoveerimises kaasa lüüa kogu selle toimumise kestel. Elanike kaasamiseks on mitmeid võimalusi. Üldiselt on soovitatav, et elanike volitatud esindajad oleksid pädevad vastu võtma kõiki teemasid puudutavaid otsuseid. Elanikke on kergem kaasata nende ühenduste, näiteks hästi tegutsevate elamukvartali või tänava esinduste kaudu. Seal, kus projekti alustamise ajal niisugused ühendused puuduvad, tuleb need luua, pidades silmas asjaolu, et esindatud oleksid kõik elanikud vastavalt soole, rassile ja vanusele.

Konsultatsioone võib korraldada mitmeti. See võib olla küsitlus või laekunud ettepanekute avalik väljapanek, mis arutelu ergutaks. Et jõuda selgusele, missuguseid meetmeid eelistatakse, tuleb uurida kuni kümnest inimesest koosneva grupi mõttearendusi, luua nendega tagasiside ja viia läbi salajane hääletus ühe või teise otsuse tegemiseks (Delbecq jt, 1975). Niisugustel aruteludel saab edukalt kasutada valikumeetodit, mis võimaldab väikesel inimrühmal esitada pakutud piltide, jooniste, kavandite või makettide seast oma eelistusi ja teha nende põhjal plaanidesse täiendusi (Lunzer ja Gibson, 1979).

Võib juhtuda, et niisugusel arutelul ei saada mureküsimustele adekvaatset vastust. Siis tuleb korraldada lisaküsitlus. Arutelul osalenutest tuleks nüüd luua töörühm, kes oleks nõus lisaküsitluse korraldamise enda peale võtma ja läbi rääkima ühendustega, kes võtaksid lahenduste otsimise endi juhtida. Sellise meetodi rakendamisel võib esile kerkida hulk ettepanekuid, mis ei vaja edaspidist konsulteerimist. Näiteks võidakse sel moel kokku leppida avalike kohtade renoveerimise ja haldamise suhtes. Muude ettepanekute kohta, mida tuleks edasi arutada, tuleks jätkata andmete kogumist.

### 4.3. Uuringud

Uuringud, mille aineks on elamukvartali probleemide ja vajaduste väljaselgitamiseks andmete kogumine ja kõrvutamine, peaksid lähtuma järgmistest asjaoludest:

- 1) tegema kindlaks elamurajooni rahvusliku koosseisu;
- 2) koguma hoonete haldajailt andmeid hoonete remondivajaduse, tühjade korterite olemasolu, elanike vahetumise, ruumide ostutingimuste ja ülekolimistaotluste kohta, samuti vandalismist tingitud kulutuste, liftide ja fonolukkude remondiks tehtavate kulutuste ja üürivõlgade kohta;
- 3) selgitama välja liiklustingimused ja liiklustiheduse kõikumise päeva jooksul, võimaluse korral ka aastaegade lõikes;
- 4) konsulteerides politsei-, sotsiaal- ja noorsooametiga, küsitledes majavaldajaid ja elanikke, hindama seaduserikkumiste hulka ja laadi;
- 5) koguma teavet esmatähtsate asutuste, nagu kaupluste, koolide, lasteadeade, noorteklubide ja tervisekeskuste ning ühistranspordi kohta;
- 6) selgitama välja hoonete haldamise ja väljaüürimise tingimused ning majade hooldus- ja remonditööde programmi olemasolu;
- 7) saama ülevaate kuritegevuse ohjeldamiseks kasutatavate meetmete tõhususest ja kuritegevuse levikust.

### 4.4. Hoonete seisundi hindamine

Hoonete seisundist ülevaate saamiseks tuleb anda hinnang:

- 1) kasutatavatele kaitsemeetmetele;
- 2) väljas asuvatele avalikele kohtadele, nagu mänguväljakud, teed, aiad, jalgteed, piirdeaiad, parkimisplatsid, garaažid;
- 3) hoone üldkasutusega siseruumidele ning kommunaalteenustele, nagu valgustus ja prügivedu;
- 4) hoonete konstruktsioonile ja materjalile;
- 5) eramute, nende ümbruse ja kommunikatsioonide, nagu torustike, kütte- ja elektrisüsteemide olukorrale.

### 4.5. Ettepanekud

Kogu asjakohase teabe kokku kogunud, võib alustada elurajooni turvaplaneerimist, visandades kõigepealt esialgse kavandi. Sellega üritatakse kindlaks määrata, kas probleemid on materiaalselt laadi või seonduvad rohkem haldamisega ning missugused meetmed on ümberkujundataval alal turvalisuse tagamiseks tõenäoliselt kõige paremad.

Elurajooni renoveerimiskavand peaks sisaldama ülevaadet ka selle piirkonna sotsiaalsest olukorrast ning olemasolevatest probleemidest ja vajadustest. See aitaks sel-

gitada piirkonna allakäigu asjaolusid ja põhjendada vajalike, turvalisust tagavate meetmete kasutuselevõtu otstarbekust.

Et saada oma kavadele toetust, on neid tingimata vaja elanikele tutvustada. Arutelu ajal võivad kavandid sisaldada hulganisti lahendusevariante. Elamukvartalite või tänavate kaupa korraldatavad arutelud on tarvilikud nii ametnikele kui ka elanikele selleks, et töötada välja sobivaimad kujundusvariandid. Et ei tekiks põhjendamatu suuri lootusi, tuleb arutelu tulemusi tutvustada omavalitsuses ja teistes asjakohastes asutustes ning määrata kindlaks, missugused on võimalused kavandatava elluviimiseks.

#### 4.6. Prioriteedid

Harva on kõikide ettepanekute teostamiseks küllaldaselt raha. Seepärast tuleb määrata prioriteedid. Sageli saab raskeid otsuseid teha eelnenud uuringute või arutelude põhjal. Võib aga ka ette tulla, et mõned kujundusvariandid hakkavad omavahel konkureerima, kui näiteks elanikel ja spetsialistidel tekivad nende otstarbekuse suhtes erinevad nägemused. Kui uuringute ja arutelude põhjal pole kindlaid seisukohti selgunud, tuleb lahenduse leidmisel lähtuda probleemide keerukusest ja tähtsusest. Elanike kaasahaaramine on väga oluline seepärast, et arutelud oleksid erapooletud ning et kõikide seisukohad oleksid esindatud. Ka kavandid peavad saama elanikelt hinnangu.

Prioriteetide väljaselgitamisel tuleb tõsiselt arvestada naiste hirmudega, sest just naised langevad sagedamini kallaletungide ohvriks. Lisaks seksuaalsele vägivaldale kogevad nad tihti ka röövkalal tungi. Seetõttu ei saa suhtuda nende kartusesse kui mõõduvasse nähtusesse. Nende turvalisuse tagamiseks tuleks näiteks luua ohutute teede võrk, mille valgustatusele ja jälgitavusele on pööratud eriti suurt tähelepanu.

Kuritegeliku vägivalda all kannatavad ka rahvusvähemuste esindajad, sest elatakse halvasti väljaarendatud infrastruktuuriga kõrvalistes piirkondades, kus pannakse toime palju vara- ja isikuvastaseid kuritegusid. Tõsiseks probleemiks on rassilistel motiividel toime pandud kuriteod, sest ohvrid teatavad neist vastumeelselt ja politsei võib keelduda neid kuritegudena käsitlemast. Kuritegude uurimine mustanahalise elanikkonnaga piirkonnas võib osutada keeruliseks, sest paljud valged arvavad, et on kuritegusid, mida panevad toime peamiselt just mustanahalised. Niisugune vaatenurk tekitab eelarvamusi ja vaenu. Seetõttu suhtuvad mustanahalised võimude algatustesse umbusuga, lugedes neist välja alavääristamispuüdu, eriti siis, kui algatajad on valged. Et ohjeldada kuritegevust mustanahaliste elurajoonis, peavad võimud võitma elanike usalduse. Parim viis poolehoiu saavutamiseks on lasta inimestel veenduda, et nemadki suudavad midagi kuritegevuse vastu ära teha.

Eakamaid inimesi paneb sageli nõrdima mahavisatud praht, hulkuvad koerad, lärmakad naabrid, autode vale parkimine ja lagunened kõnniteed, kuritegevusest rääkimata. Kodused häiresüsteemid on neile suureks abiks, olgu siis tegu kuriteo, haiguse või õnnetusjuhtumiga. Mõned omavalitsused peavad enesestmõistetavaks, et vähese sissetulekuga eakamatele korteri- või elamuvaldajatele tuleb soodsalt osta ja paigaldada turvaseadmed. Tähtis on seegi, et majaomanikud õpetaksid eakatele, kuidas turvasüsteeme kasutada.

#### **4.7. Põhjuste uurimine ja hinnangute andmine**

Londoni Brenti linnaosa valitsus tellis 1988. aastal avalike kohtade viletsa valgustatuse ja kuritegevuse seotuse kohta uuringu, mis viidi läbi Stonebridge'i, Chalkhilli ja South Kilburni elamurajoonis. Uuring keskendus elamusisesele ja -välisele valgustusele ning valgustusele elamurajooni sisenevatel ja sellega piirnevatel teedel. Uuringut juhendas komitee, mille koosseisu kuulusid asjast huvitatud ühenduste ja ametite esindajad. Hinnangute andmisel arvestati mitmeid asjaolusid. Esialgsed andmed koguti elamurajooni rahvusliku koosseisu kohta. Vaadati läbi kriminaalstatistika andmed, uuriti lünki liikluskorralduses, kuid ka teenindustes ja politseipatrullide tegevuses. Seejärel vesteldi elanikega, omavalitsuse ja teiste asutuste ametnikega. Vestluste eesmärk oli valgustusprobleemide väljaselgitamine, ettepanekute ja soovitude ärakuulamine. Statistilisi andmeid koguti omakoostatud ja 400 majapidamisele välja jagatud küsitluslehtede põhjal, millest 202 tagastati täielike vastustega. Lõpuks korraldati kolmes elamurajoonis valgustuse tehniline ülevaatus. Seejuures jagati elanikele soovitusi valgusallikate paigaldamise ning lampide hooldamise kohta. Lõplikud soovitused valmistas ette projekti juhtivkomitee koos elanike ühendustega.

## 5. HOONETE ÜMBRUSE KUJUNDAMINE

Arhitektid peaksid hoonete ehitamisel ette nägema oma otsuste nii pika- kui ka lühiajalisi tagajärgi. Esmalt tuleb tagada, et ehitus kulgeks lihtsalt ja valutult. Määravad on ehituslikud üksikasjad: kui teostatavad need on ning kas nendega ei kaasne hili-semaid probleeme. Sellest lähtudes tuleb vaagida iga turvalahendit. Kaugemas perspektiivis tuleb mõelda sellele, et turvavahendite hoolduskulud ei suureneks, et nende remont oleks lihtne ja võimalikult odav. Arvestama peab nii tulude kui ka kuludega.

### 5.1. Avalikud kohad

Kogemused on näidanud, et avalikud kohad on korras vaid siis, kui neid haldavad elanikud, need, kes neid ise kasutavad. See ei tähenda muidugi, et kommunaalhalduses olevaid alasid ei võiks anda eravaldusse. Tähtis on, et iga avalik koht oleks ümberkaudsetest elumajadest jälgitav.

Tavaliselt rajatakse mänguväljakud avalikesse kohtadesse, kuid ka eravaldusesse või haljasaladele. Kui nendele aladele planeeritakse ka umbtänavaid, kus piiratakse liiklust, harjuvad lapsed tänaval mängima. Nende ohutuse nimel tuleb kasutada lisameetmeid, mis hoiaksid neid eemale autode parkimiskohtadest. Mänguväljakud peavad olema väikesed ja loomulikult jälgitavad, kuid mitte liiga lähedal elumajadele.

### 5.2. Jalgteed

Elamukvartalis peaksid olema mõned hästi valgustatud kvartalisse sisenevad või seda läbivad jalgteed, mida saab hästi jälgida võimalikult paljudest elumajadest. Jalgteede jälgitavust ning turvalisust suurendab ka see, kui nad külgnevad sõiduteega, kus liiguvad sõidukid. Vähese liiklusega jalgteede puhul on tähtis, et need oleksid hästi jälgitavad elumajadest. Planeerimisel tuleks vältida vähetähtsaid jalgteid, eriti neid, mis ei külgne sõiduteega ja mida mööda on seaduserikkujal võimalik kvartalisse varjatult siseneda või sealt põgeneda. Kui halva jälgitavusega jalgteed on tingimata vajalik, siis peab see olema lühike, sirge ja hästi valgustatud. Iga hinna eest tuleb vältida pikki varjulisi puiesteid. Samuti soovitatakse vältida hoovipoolseid juurdepääse hoonetele või majatagustele terrassidele.

Jalgteed ei tohi olla käänuline, samuti ei tohiks inimeste liikumist suunata prügi-konteinerite või madalate tõkete abil. Liikumist saab juhtida maastiku kujundamise kaudu. Jalgteearne haljasala peaks teed turvalisust suurendama. Üldreeglina on jalgteearse haljasala laius vähemalt üks meeter. See tagab teed ühtlase valgustatuse ning vähendab varitsemisvõimalusi.

Kõige raskem on kontrollida niisuguseid jalgteid, mis viivad eraldi seisvate paljukorteriliste suurelamute või väikeelamute juurde. Väikeelamute juures võivad teid varjata aiad. Seal, kus üldkasutatavad juurdepääsuteed on halvasti jälgitavad või vähe kasutatavad, tuleks mõelda hoonetesse sissepääsu piiramisele, võimaldades seda ainult alalistele elanikele.

Väljakujunenud teid ei ole kerge ümber suunata. Aeg-ajalt on püütud inimesi tarade või muude tõketega sisseharjunud mugavatelt radadelt kõrvale juhtida. Kuid enne meetmete võtmist on tarvis elanikega kindlasti konsulteerida. Teed kujunevad välja juba kvartalisse sissekolimise ajal ning seda tuleks ka planeerimisel arvesse võtta.

Ühes Southwarki elamurajoonis taotlesid elanikud ehitajate kavandatud jalgteed ümberplaneerimist. See tee viis elumajadest otse kauplustesse, kuid ümbruskonna noored kasutasid seda võidusõidurajana. Teise, mitte küll lühima jalgte ehitamine rahuldab kõiki.

Iga aed või tõke, millega kavatsetakse sulgeda mugavad, kuid mitteametlikud “otselõiked”, peab olema oma kujunduselt ja konstruktsioonilt hoolikalt läbi mõeldud. Omavalitsused on tavaliselt nõus kulutama rohkem kvaliteetsemate piirete kui robustsete, kahemeetriste puittarade rajamisele, mis hakkavad nelja-viie aasta pärast lagunema. Puidust ehitatu peab keskkonna toimele vähem vastu ja vajab pidevat hooldamist. Pealegi saavad just niisugused piirded vandaalide rünnakutest kõige enam kannatada, sest neid on lihtne lõhkuda või põlema panna.

### **5.3. Parklad**

Parklad tuleb paigutada võimalikult lähedale autoomanike elamutele, et nad saaksid seal toimival silma peal hoida. Võimaluse korral tuleks ehitada elamu juurde kuu-luvale maatükile garaažid, mille sissepääsud oleksid nähtavad. Samas ei tohi ühisgaraaž ise üldist nähtavust piirata.

Aladel, kuhu pole võimalik autoparklaid rajada, tuleb parkimiskohad paigutada nii, et ümbruskonna elanikud tunneksid pargitavaid autosid ja nende omanikke. See võimaldaks võõraid hõlpsamini märgata. Märgistamata parkimisplatsid peaksid asuma teedest eemal väikeste eraldi seisvate ja hästi valgustatud aladena. Autosid ei tohiks parkida puude alla ega põõsaste taha. Nagu ilmneb politseistatistikast, moodustavad autovargused ja vargused autodest veerandi kõikidest kuritegudest. See viib mõttele, et nii kõrge näitaja võib olla tingitud ka omaniku püüust oma autot võõraste pilkude eest varjata.

Parkimishooned ja elamutes kaugemal asuvad garaažid on ideaalsed tegutsemispaigad lastele ja vandaalidele, eriti siis, kui neid ei ole võimalik elamutes jälgida. Üldtunnustatud arusaama kohaselt tuleb vältida nii kaugel kui ka vahetult kõnniteede läheduses asuvaid parkimisplatse. Mõnes allikas vaieldakse sellele siiski vastu väitega, et niisugused parkimisplatsid on küllaltki turvalised, kui need on hästi jälgitavad ja eravaldustena märgistatud. Igal juhul peavad garaažidel olema tugevad ukсед ja lukud.

Kinnised, kaetud või mitmekorruselised parklad ei võimalda seal toimuvat jälgida. Seetõttu elanikud neid meelsasti ei kasuta. Ka tehnilised turvasüsteemid ei ole end seal õigustanud. Samas võib tuua näiteid, kus ühisgaraažides kasutatakse edukalt lukustatavaid ja kontrollsüsteemiga bokse.

1981. aastal arutasid ühistu Castles elanikud Ealingus kahekorruselise garaažihoonerajamist avalikule alale. Garaaži maapealsel ülakorrusel oli 52 boksi, maa-alusel alakorrusel samuti 52 boksi. Vandaalid lõhkusid suurema osa ülakorrusest, alumise korruse boksidest ei võetud kasutusse mitte ühtki. Läbiviidud uuring näitas, et kui garaaže oleks turvatud, oleksid elanikud neid meelsasti üürinud. Ealingu omavalitsus võttis seejärel kasutusele magnetkaardiga avatavad rullväravad ja rentis garaažid välja. Kõik garaažid on sellest ajast alates kasutusel ja toime on pandud on vaid üksikuid vargusi ja lõhkumisi.

#### 5.4. Välisvalgustus

Nii Inglismaal kui ka Ameerika Ühendriikides tehtud uuringud kinnitavad mõtet, et hea välisvalgustuse abil saab kaasa aidata kuritegevuse vähenemisele. Tõhus valgustus sisendab seaduserikkujasse tunnet, et ta on nähtav, seega kas kohe tabatav või suure tõenäosusega hiljem äratuntav. Õnnestunult kujundatud valgustus rahustab, hajuab kartusi ja võimaldab ümbruses orienteeruda. Oluline on, et valgustus ei oleks pimestavalt ere ega tekitaks pimedaid nurgataguseid, mis võivad põhjustada lisa-probleeme.

Valgustuse planeerimisel on tarvis arvestada valgustite tüüpe, nende valgusjõudu ja paigutust. Hoolikalt tuleb läbi mõelda valgustite paigutus, nii et oleks tagatud valguse ühtlane jaotumine. Kui valgus langeb inimese näole, siis on võimalik teda ka kaugema vahemaa pealt ära tunda. Eriti tähtis on see maa-aluste garaažide piirkonnas ja kõnniteedel. Seepärast tuleks neis kohtades paigaldada lambid piki seinääri.

Sageli nõutakse kehtivatest normatiividest tugevama valgustuse planeerimist. Kuigi tugev valgustus võib sissetungijat heidutada, kutsub see esile ka Colditzi efekti ehk



stressi tekitava valguskalkuse, mis ei ole meeldiv. Oluline on aga, et elukeskkond oleks nii turvaline kui ka meeldiv.

Kui tekib konflikt sõidukijuhtide ja jalakäijate huvide vahel, peavad eelistuse saama jalakäijad. Näiteks kõrgel asetsevad monokromaatilised tänavavalgustid sobivad küll sõiduteele, kuid jalgteele mitte, sest nende tekitatud varjulised kohad võivad peita ohtusid. Sellesisulise uuringu andmed tõendavad, et ligi 40% öistest tänavakuritegudest on aset leidnud seal, kus valgustatuse tase oli vähem kui 5 luksit. Ainult 3% öistest tänavakuritegudest on toime pandud kohtades, kus valgustatuse tase oli 20 luksit piires. Sobivaks valgustatuse tasemeks on vähemalt 5 luksit kõrvaltänavatel ja 15 luksit elamukvartalites.

Monokromaatilised madalrõhu-naatriumlambid tuleks asendada kõrgrõhulampidega, sest need ei moonuta värve ja hõlbustavad inimeste äratundmist. Fotoelektriliste anduritega lülitid on odavamad, kergemini hooldatavad ja töökindlamad kui aegreleega lülitid. Aeglülititega lambid võivad pika hooldusperioodi tõttu nädalateks rivist välja langeda. Valgustite tüüp, paigalduskoht ja kinnitusviis tuleks valida nii, et neid oleks lihtne hooldada. Üksik tugeva valgusega lamp end alati ei õigusta. Parem oleks paigutada samale alale mitu väiksema võimsusega lampi, mis valgustavad ühtlasemalt.

Paljukorteriliste elamute sissekäikudesse, trepikodadesse ja koridoridesse tuleb paigaldada väikese võimsusega vandaalikindlad valgustid. See tasub end kolme- ja aasta jooksul ära elektrienergia tarbimise vähenemise ja remondikulude kokkuvõtte näol. Mõnel niisugusel valgustil on asenduslambid, mis lülituvad põhilambi läbipõlemise korral automaatselt sisse.

Jalgteid saab valgustada valgustustulpadega. On olemas vandaalikindlad tulbad, mis tuleks paigutada teeäärsetele haljasaladele. Lisaks valgustamisele muudavad need ümbruse meeldivamaks. Kuid valgustustulpadel on omad puudused. Nende valgustuskõrgus pole piisav, et vastutulevat inimest ära tunda. Seepärast ei peaks need olema ainsad valgusallikad. Kus võimalik, tuleks jalgteede valgustus ühendada sissekäikude valgustusega. Isegi siis, kui ainult trepikoja ukse valgustus on ühendatud välisvalgustusega, käsitatakse neid välisvalgustuse juurde kuuluvatena ning neid hooldatakse operatiivsemalt.

## 5.5. Haljastus

Just haljastus muudab elukeskkonna inimsõbralikuks ja meeldivaks. Sageli jäävad aga haljasalad hooletusse või rüüstajate meelevalda. Tihti leiavad sealt varju seadu-

serikkujad. Seepärast ei tohi haljastus varjata jalakäijate vaatevälja ega luua huligainidele varitsuskohti.

Jalgteeäärne haljasala peaks olema turvaline. Üldreeglina ei tohiks selle laius ületada ühte meetrit. See ei peaks segama valgustust ega pakkuma varjumisvõimalusi. Haljastus peaks olema astanguline: kõrgemad puud majade lähedal, madalamad puud või põõsad vahepeal ja väikesed puhmad kõnnitee lähedal. Tuleb vältida kõrgete puude ja põõsaste istutamist kohtadele, kus need varjavad välisukse juurde viiva tee ja sissekäigu, sest kõrge tiheda puu või põõsa varjus saab sissemurdja märkamatuks toimetada. Turvalisusele tuleks kasuks, kui puude oksad algaksid umbes 1,5 meetri kõrguselt. Puudele endile oleks aga parem, kui nende oksad algaksid umbes 2,5 meetri kõrguselt. Ronitaimede oskusliku kasutamisega saab takistada seinte sodimist.

Tähtis on sobiva istutusmaterjali valik. Sageli ei luba haljastuseks ettenähtud raha kavandatud täiel määral ellu viia, mistõttu tuleb tugevamate ja elujõulisemate puuliikide asemel leppida vähemväärtuslikega.

Tihti räsitakse noori puid sedavõrd, et need kuivavad. Ei aita ka traadist kaitsevõrk ega maasselöödud vaiad, mida saab kasutada ainult koduaias.

Kõige halvem asupaik noortele, varakult lehteminevatele puudele ja põõsastele on jalgteede ristumiskoht. Sinna tuleks istutada veidi suuremad puud. Väiksemad puud-põõsad tuleks istutada paikadesse, kus on vähem möödakäijaid, ning varjata suuremate puudega. Kui istutada tugevad 120–140- või 140–160-millimeetrise ümbermõõduga istikud või pooleldi täiskasvanud puud (200–720 mm ümbermõõduga), jääb okste murdmine märgatavalt vähemaks. Puude ellujäämisele aitab kaasa seegi, kui kaasata kohalikud elanikud haljastusprogrammi teostamisse.

Haljasalade kohavalik peab olema hoolikalt läbi kaalutud. Kõik otseteede sissetalamise katsed tuleb väärata nii, et radade ette istutatakse näiteks leetpõõsas, astelpaju või kukerpuu. Nende okkad kaitseksid mingil määral ka õrnemaid lehtpuid. Sama võtet saab kasutada ka piirdeaedade ja teiste kergesti lõhutavate maastikukujunduselementide kaitseks.

Paljud istikute tarnimisega tegelevad ettevõtted pakuvad nn vandaalikindlaid liike. Nende puu- ja põõsaliikide istutamine ei pruugi aga lahendada kõiki probleeme. Vastupidi, nendega tekivad uued probleemid: nad koguvad prahti, rebivad puruks möödakäijate riided ja tekitavad vigastusi lastele.

Osa maastikukujunduselemente oleks arukas paika panna ka hiljem, kui teed on lõplikult välja kujundatud. Kui ei piisa põõsastest, et takistada jalakäijate ja sõidukite soovimatut liikumist, saab kasutada ka tarasid või müüre. Tõkkeehitis peaks olema munakividest või jämedamast kruusast. Müür tuleb valada betoonist ja ühe kolmandiku ulatuses maa sisse.

## 5.6. Uuringuandmete arvestamine ümberprojekteerimisel

Sandbrook Lane'i elamurajoon Moretonis Wallasey eeslinnas Merseyside'is oli 1960. aastate tüüpplaneeringuga. Keskse osa moodustasid seal neli 15-korruselist eluhoonet 85 ühe-, kahe- ja kolmetoalise korteriga, töökodade, kommunaalpindade ja panipaikadega esimesel korrusel. Samuti olid seal mõned kaht korrust läbivad korterid, 12 poodi, varjulised kõnniteed ja lahtised, muruga kaetud mänguväljakud. Seal leidis uue kodu 900 perekonda. Esialgu olid elanikud tingimustega rahul ning nautisid ümbruse nüüdisaegset kujundust ja avanevaid vaateid.

1970. aastate alguses hakkasid asjad halvenema. Algselt sinna elama asunud perekonnad hakkasid kolima suurematele elamispindadele. Nende asemele saabusid sagedasti elukohta vahetavad üürnikud. See muutis elamurajooni n-ö läbisõiduhooviks. Elamurajooni kaitsetus meelitas ligi vandaale ja narkomaane. Politseijaoskond suleti, selle asemel hakkas tööle vaid tugipunkt. Enamik poodidest suleti korduvate sissemurdumiste tõttu. Hooned hakkasid lagunema, mänguväljakuid ei hooldatud enam. Varjulised kõnniteid ja läbikäigud muutusid ohtlikeks kohtadeks. Sõiduteelt ja muudelt kõrgematelt aladelt polnud enam võimalik ümbrusest ülevaadet saada.

1974. aastal läks Wallasey suurema ja tegusama Wirral Borough' koosseisu, kuid side maavanemaga peaaegu puudus. Elanike ühendused püüdsid küll midagi ette võtta – korraldati ümber ühistransport, loodi üks lastesõim, elamutes võeti kasutusele sisetelefon, tehti soodustusi noortele perekondadele –, kuid oli selge, et elamurajooni põhjalikust renoveerimisest pole pääsu.

1983. aastal alustati elamurajooni murede uurimist. Käivitati asjakohane programm mida rahastati selleks loodud erifondist. 1985. aastal tehti firmale Brock Carmichael Associates ülesandeks üle vaadata 1,5-aakrine maatükk, millel seisis üks tornelamu, 18 kahekorruselist elamut ja kaubamaja. Ümbruses olid ka parklad ja auklik mänguväljak. Arhitektid pakkusid pärast ülevaatuset välja kaks ümberkujunduskavandit. Mõlemas oli säilitatud tornelamu, kuid tehtud rohkesti uuendustetpanekuid. Soovitati paigaldada lisaküttesüsteem, uued tulekindlad ukсед, suitsule reageerivate anduritega tuletõrje häiresüsteem ja uued liftid, remontida aknad ja ehitada tagavaraväljapääs avariiolekorraks. Kahe- ja kolmetoaliste korterite ümberehitusega nähti ette 85 kor-

terit eakatele inimestele. Samuti nähti ette vaba aja veetmise keskus ja uued kauplused. Heakskiidetud variandi kohaselt tuli lammutada madalad, viletsas seisukorras ehitised. Tornelamu kõrvale rajati väljak, ehitati uued kahekorruselised elamud ja kultuurikeskus. Neli kauplust paigutati esiküljega tänava poole. Väljakule rajati ka parkimisplats, kus autode parkimiskohad olid sektsioonidena eraldatud. Tornelamu esimene korrus vabastati abiruumidest. Nii tekkis avar üldruum, ehitati ka vestibüül ja postmodernne veranda.

Heakskiidetud kavandit tutvustati elanike üldkoosolekul. Tutvustusele järgnes küsitlus, jõudmaks selgusele, kuidas inimesi majutada. Eakaid julgustati asuma neile kavandatud korteritesse, perekondi ja üksikuid inimesi aga ümber kolima teistesse hoonetesse. Kavandatu pakkus avatud, kuid väga turvalist elukeskkonda. Elanike teleritega ühendatud valvemonitori abil tagati võõraste kiire avastamine ja nende tegevuse jälgimine. Eakad üürnikud, kes sageli muretsevad turvalisuse pärast enam kui teised, leidsid, et nad on hästi kaitstud. Ümberkujundused, mis olid kavandatud eriliselt ainult selle elamurajooni turvalisust silmas pidades, andsid tulemusi. Tekkis õigustatud lootus, et sealne allakäik peatatakse.

Ülejäänud kolm tornelamut kohandati elamiseks eri vanusegruppidele: üks vallalistele noortele, teine kuni 35 aasta vanustele ja kolmas kuni 50 aasta vanustele.

## 6. ELURUUMIDE TURVALISUS

### 6.1. Ühiskasutusega siseruumid

Ühiskasutusega siseruumide turvalisuse probleeme on püütud lahendada mitmeti. Tornelamutes nähakse ette ainult üht sissepääsu, mis algab hea ülevaatega vestibüülist. Piklikes hoonetes kasutatakse mitut välistreppidega sissepääsu, mida kasutab väike hulk inimesi. Igal sissepääsul on oma trepikoda, kust saab siseneda vaid vähestesse korteritesse. Võimalik on veel lahendus, kus ühe sissepääsu suuremast vestibüülist piiratakse pääsu korteritesse suletud alade süsteemi kasutades. Võõraste pääsu terrassidele ja rõududele takistavad lukustatud väravad või ukсед. Kus võimalik, tuleb vältida tavalisi trepikodasid ja püüda pääs eluruumidesse paigutada esimesele korrusele. Kui ühist trepikoda pole võimalik vältida, tuleb korraldada asjad nii, et üht sissepääsu kasutaks võimalikult väike hulk elanikke. See soodustab elanike kiiret tutvumist ja turvatunde tugevnemist. Tööle hakkab loomuliku jälgitavuse põhimõte.

Uurimused noorte vallaliste inimeste elustiili kohta näitavad, et aktiivse lävimise tõttu paljude inimestega suudavad ainult vähesed noored ära tunda rohkem kui vaid mõne oma naabri.

Kui ühisest trepikojast võib pääseda nelja-viide või rohkemasse korterisse, peaks appi võtma turvasüsteemid. Sobilikud oleksid näiteks fonolukud.

Hoone horisontaalseteks või vertikaalseteks osadeks jaotamisega saab luua seksioone, kuhu on võimalik pääseda üksnes magnetkaardiga või võtmega. Siiski on tõenäoline, et see variant hakkab korralikult tööle alles siis, kui seksioone hästi korras hoitakse.

Kõik üldkasutatavad alad, nagu pesu- või prügikogumispaigad, peaksid olema korteritest nähtavad ja piirdega eraldatud territooriumil.

### 6.2. Fonolukud

Moodne tehnika pakub majavaldejatele mitmeid võimalusi oma maja ja selle elanike turvalisuse kindlustamiseks.

Üht fonolukusüsteemi on proovitud kasutada mitme maja peale, kuid praktika näitab, et mida vähem eluruumi üks süsteem teenindab, seda paremini see töötab. Teisest küljest tagab süsteemi laitmatu funktsioneerimise tema kasutamise ja hooldamise hõlpsus.

Mõnes hoones võib olla niivõrd tihe liikumine, et sellega kaasnevale hooletusele ja kuritarvitustele ei pea vastu ka kõige täiuslikum fonolukusüsteem. Siis tuleb appi võtta valvelaud. Sel juhul pääseb hoonesse vaid siis, kui valvelaua töötaja kohal viibib. Külastajad teavad oma tulekust valvelauda ja sealt võetakse sisetelefoni teel ühendus elanikuga, kelle juurde tuldi. Kui valvelaud ei tööta, peab turvalisuse kindlustama fonolukk. See oleks mõeldav näiteks öösel kella ühest kuueni, kui liikumine hoones on kõige väiksem.

Madalama kuritegevustasemega elurajoonides võivad fonolukud töötada väiksemates ja keskmise suurusega hoonetes, teenindades kuni 50 korterit. Muidugi tuleb neid pidevalt hooldada. Fonolukust pole sageli kasu esimese korruse elanikel, kelle põhimureks peaks olema akende ja uste kindlustamine.

### **6.3. Videovalvesüsteemid**

Et vandaalide tegutsemist ohjeldada, paigaldatakse näiteks liftidesse, vestibüülidesse, parklatesse või mänguväljakutele videokaamerad. Et seaduserikkumistele õigeaegselt reageerida, peab valvur või turvatöötaja pidevalt jälgima valvemonitori.

Kohtades, kus harva liigutakse, saab kasutada liikumisele reageerivaid andureid, mis lülitavad automaatselt sisse seda kohta jälgiva kaamera. Salvestusseadme abil on võimalik teha sissetungijast hetkejäädvustus ning sellest vajaduse korral lisakooptiaid, et sissetungijat identifitseerida. Peab siiski märkima, et turvakaamerad seaduserikkujaid ei pidurda. Kui need pole läbimõeldult paigaldatud, on neid hõlpus kinni katta.

Valvemonitori pilti saavad põhimõtteliselt oma teleritest jälgida ka majaelanikud, kuigi see võib rohkem probleeme tekitada, kui neid lahendada. Selle tõttu väheneb privaatsus, sest kunagi pole selge, mida elanik ette võtab, kui märkab midagi kahtlast, kuid ei suuda sissetungijat tavalisest külastajast eristada. Samal ajal võib see anda ka mõnele majas elavale seaduserikkujale võimaluse kaaselanikke jälgida.

Videovalvesüsteemi paigaldamise üle saab jaatavalt otsustada alles pärast põhjalikku arutelu ja majaelanike nõusolekul. Arusaadavalt tuleb läbi rääkida ka salvestatud materjalide kasutamise piirangute küsimustes ja arvestada probleemidega, mis võivad tõusetuda kodanike privaatsuse häirimise korral.

### **6.4. Komplekssed turvameetmed**

Fonolukk ja valvemonitor pole mõeldud otseselt turvamiseks. Nad võimaldavad vaid sissepääsu kontrolli all hoida. Turvalisuse täielikumaks tagamiseks tuleks kasu-

tusse võtta ka valvelaud, ümbrust jälgivad kaamerad ning tugevdada uksti. Turvalisuse kindlustamisel ei saa lootma jääda üksnes tehnilistele vahenditele. Turvaseadmed uksti ei vähenda kuritegevust ega sisenda inimestesse kindlustunnet, sest neid võib lõhkuda või varastada. Mitmekorruselise eluhoone iga korteri turvalisus sõltub sissepääsude ja üldkasutatavate ruumide turvalisusest. Et selgitada välja, millised ehituslikud lahendid ja tehnilised turvameetmed on kõige tõhusamad, tuleb täpselt hinnata kõiki turvavajadusi, sest universaalseid lahendusi ei ole olemas.

Westminsteris, Lisson Greeni elamurajoonis ilmnes, et röövimiste vähenemine oli pigem tingitud fonolukkude kasutuselevõtust, kui hilisemast kõnniteede ümberehitamise programmist.

Chalkhilli elamurajoonis Londoni Brenti linnaosas ei andnud aga fonolukkude kasutamine ja videovalve kahel katsel tulemusi. 1980. aastal võeti ette ulatuslik juurdepääsuteede, sh ka kõnniteede ümberplaneerimine. Majad jaotati fonolukustsüsteemide ja turvaustega sektiioonideks, kust sai siseneda vaid teatud korteritesse. Esialgu polnud sellest uuendusest halva planeeringu tõttu suurt abi. Pärast nõupidamist elanikega selgus, et inimesed polnud rahul turvauste paigaldamisega nende aastatega sisseharjunud liikumisteedele. Seejärel ehitati ümber vestibüülid ning muretseti uued fonolukud ja videovalveseadmed. Tehtud muudatused tõestasid oma asjakohasust.

Barkingi linnaosa omavalitsuse elamuamet võttis ette mastaapsed ümberehitused, ühendamiseks kolm 15-korruselist tornelamut ühise pääspla abil. Kavandi järgi tuli ehitada pääslohone, kust viisid elumajadeni kaetud kõnniteed. Kõnniteede ühendamine pääslohonega võimaldas hoida valvelauas ainult üht töötajat, kes kontrollis kõikidesse majadesse sisenejaid. Kuigi ümberehitus läks palju maksma, jäid igapäevased kulgutused väiksemaks. See lahendus vähendas sõltuvust videovalvesüsteemist, sest sissekäikudes ja liftides paiknevaid turvakaameraid ja fonolukku sai sisse ja välja lülitada pääsplat.

Sheffield City elamuamet alustas laiaulatuslikku turvalisuse tagamise programmi linna mitmes platvormsissekäiguga hoones. Programm nägi ette platvormsissekäikude katmist või osadeks jaotamist, sissepääsu turvamist fonolukkude või magnetkaartide abil ning valvelaua kasutuselevõttu. Üks niisugune elamukompleks koosnes kahest väga pikast 12-korruselisest astanguliselt ehitatud hoonest, mis asetsesid mäenõlval ja olid ühendatud vertikaalsete sildadega. Sheffieldi projekti järgi kujundati hooned ümber nii, et elanikel oleks võimalik saada ülevaade lähiümbruses toimuvast. Ette nähti tugevdatud uste ja turvalukkude paigaldamine sissekäikudele ja platvormide katmine klaasiga. Seal, kus platvorm oli ühenduses kõrval asetseva sektiiooniga, paigaldati turvauksed, kusjuures võtmed olid ainult nendel elanikel, kes

neid kasutasid. Platvormid jaotati isesulguvate uste abil väiksemateks sektsioonideks. Eraldatud aladele paigutati istepingid ja parandati valgustust. Ainsaks sissepääsuks külastajatele oli valvelauaga peasissekäik, millest pääses läbi koridoride või liftiga vajalikku kohta.

Southchurch Court on 1969. aastal ehitatud üksik tornelamu Cliftoni elamurajoonis Nottinghamis. Selles on 96 ühetoalist ja 34 kahetoalist korterit. Hoone eraldati ja ümbritseti muruväljakuga. Kuigi hoonel oli üksainus peasissepääs, kasutasid paljud inimesed pidevalt viit tuletõrjeväljapääsu. Elanikud kannatasid pidevalt kurjategijate rünnete tõttu. Seetõttu oli kortereid raske välja üürida. 1986. aasta lõpul ja 1987. aasta alguses läbiviidud ümberkujundused vähendasid järsult kuritegude ja vandalsmiaktide hulka. Hoones asuvaid kortereid pole enam raske üürile anda ja pooled majaanikest elavad seal nüüd pikaajaliselt. Selle muutuse põhjustasid ööpäevaringse videovalvesüsteemi kasutuselevõtt ja esimese korruse vabadele ruumidele rakenduse leidmine laona, valveruumina ning ürituste korraldamise kohana. Tuletõrje varustele paigaldati häiresignalisatsioon, mis lõpetas nende kasutamise mugava sissepääsuna. Hoonet ümbritsev maa-ala piirati 1,8 meetri kõrguse taraga ning selle äärde istutati puud. Sissetallatud jalgradu jäljendades ehitati kõnniteed ja paigaldati välisvalgustus. Et peasissekäigu uksele oli ette nähtud fotoelektrilise avamisseadldisega tuuleluk, ei pandud korteritele enam metalluksi. Valvurid said elanikega tuttavaks ja neid hakati usaldama. Tihti paluti neil vastu võtta saabuvaid pakke ja nende kätte anti hoiule korterivõtmeid. Kortertesse pandi signaalnupud, mis ühendati üldise häiresüsteemiga.



## 7. ELUHOONETE TURVAPLANEERIMINE

### 7.1. Planeerimise põhimõtetest

Uue hoonestusala planeerimisel peavad arhitektid järgima kolme olulist põhimõtet. Need on järgmised:

- 1) tagama elamu ja selle ümbruse maksimaalse jälgitavuse;
- 2) soodustama sissepääsude ja teede projekteerimisega naabruskondade tekkimist;
- 3) tähistama selgelt üldkasutatavate alade ja eravalduste piirid, et tekitada elanikes omanikutunnet.

Ei ole midagi imelikku, kui vastakate turvateooriate alusel väljatöötatud projektid taotleavad üht ja sama eesmärki ning on seejuures võrdväärised.

Niisugused plaanid, kus elumajade fassaadid on vastakuti, tagavad hea loomuliku jälgitavuse. Et majadevaheline liiklus on sel juhul tõkestatud, kujuneb tänavast ühiskasutusega ala, mis soodustab inimeste omavahelist läbikäimist. Niisugusel alal äratavad võõrad kohe tähelepanu. Sel moel tekkinud umbtänav tagab aga küll maja hea jälgitavuse fassaadi poolt, kuid tekitab ka suure, vaatluse eest varjatud ala.

Kui mõnes allikas väidetakse, et umbtänavad ja piiratud liiklusega teed suurendavad elamurajooni turvalisust, siis teistes sellega ei nõustuta. Viimastes väidetakse, et nii väheneb võimalus, et kahtlasi isikuid märkaks juhuslik möödakäija või möödasõitvas autos istuja. Ka on öeldud, et umbtänavade turvalisus on vaid illusoorne, sest seal üleskasvanud laps tunneb end ka tavalisel tänaval kui ohutusmängupai-gas. Lapsed, kes on üles kasvanud tiheda liiklusega tänavate ääres, saavad varakult õpetust tänaval käitumise kohta ega ole näilise turvalisusega muretuks muudetud. Sellest johtuvalt arvataksegi, et just elamurajooni läbivad teed pakuvad turvalisusprobleemidele kõige sobivamaid lahendusi. Muidugi seatakse sel juhul tingimuseks, et kasutusele võetakse niisugused julgestusmeetmed, mis tagaksid kiiruse piiramise ja liikluse intensiivsuse vähendamise. Väidetakse, et liiklus elustab tänavaid ning et laiade kõnniteedega äritänavatel toimuv on kõigile nähtav, seega ka turvaline. Soovitatakse kasutada nn liikluse rahustamise võtet. See tähendab, et tänavate turvalisus tuleb tagada projektlahenduste kaudu. Näiteks mootorsõidukite osa liikluses vähendatakse nii, et nende juhte sunnitakse liiklusvoolu reguleerivate ja sõidumugavust häirivate takistuste abil kiirust vähendama ja rohkem teiste liiklejatega, eriti jalakäijatega, jalgratturitega ja ratastooli kasutajatega arvestama. Liiklust saab rahustada ka sel moel, et rajatakse ümbruskonda uusi haljasalaid.

Ehkki eespool toodud lahendused tulenevad erinevatest teoreetilistest kontseptsioonides, ei välista nad teineteist. Sõltuvalt elurajooni iseärasustest, võib kasutada nii üht kui teist või ka nende kombinatsiooni.

## 7.2. Eravaldused

Ühiskasutusega ala ja eravalduse piiriks ei pea olema tingimata mingi rajatis, kuid see peab olema selgelt märgistatud. Ühiskasutusega tee ja erajalgtee eristamiseks saab kasutada näiteks eri värvi ja koostisega kattematerjale. Sisenemist eravaldusesse võib tähistada näiteks väravakujuline tõke või ahendatud läbipääs. Ehkki mõnes kinnises eramupiirkonnas võib piiride tähistus olla vaid sümboolne, peab ühiskasutusega ala ja eravalduse piir olema turvatud.

Ühekorruselistel elamutel peaks olema eesaed, mis on kujundatud nii, et eravaldus oleks vaevata äratuntav. Väidetavalt loob niisugune eesaed mingi vahepealse, pooleldi erakuuluvusega ala tänava ja elamu vahele. Sellega antakse teada, et ala kuulub maja elanikele ja sinna sisenemist endast teatamata loetakse kahtlust äratavaks.

Eesaia ja tänava vahelisel joonel peaks asetsema vöökõrgune piire, mis moodustab selge ja ühemõttelise piirde ühiskasutusega ala ja eravalduse vahele. Kõrgemad tarad on näotud ja piiravad väljavaadet. Fassaadiesised piirdeaiad aitavad nii lastel kui ka täiskasvanutel vahet teha, mis on ühiskondlik, mis eravaldus.

Krunti piiravad külgtarad võivad olla kõrgemad, elamu lähedal isegi 2–3 meetrit. Kaugemal peaks tara madalamaks minema, et maja ümbrust oleks võimalik paremini jälgida. Kus külg tara kulgeb piki teeäärt või piirneb tühja krundiga, tuleb olla valduse kindlustamisel eriti hoolikas. Lisaks piirde ülaosa külge kinnitatud võrele on võimalik istutada selle ette ka teravate okastega põõsaid.

Maja projekteerimisel või ümberprojekteerimisel tuleb arvestada ka näiteks prügiveadajaga ja arvestite kontrollijaga. Arvestid peaksid olema kohtades, kus neid saaks lugeda ilma majja sisenemata ja nii, et isik, kes seda teeb, oleks nähtav. Elu pakub näiteid sissemurdjatest, kes elektri väljalülitamisega kontrollisid, kas elanikud on kodus.

Elumaja esiküljelt ei tohiks vabalt maja taha pääseda. See peaks olema võimalik ainult läbi kõrge lukustatava värava või garaaži kaudu. Samuti peaksid majaga külgnevate hoonete seinad olema siledad, et sissetungijal oleks tülikas maja vähem kindlustatud tagapoolsele küljele pääseda. Kui maja esiküljelt viib siiski tee krundi tagumisse ossa, tuleb ehitada tugev värav, millest pole kerge üle ronida ja mille lukke-riive ei saa eestpoolt avada. See värav peaks asetsema elumaja esiküljega võimalikult ühel joonel, et oleks ka naabritele nähtav.

Majatagune puhverala või aed peaks olema piiratud tugeva, 1,8 m kõrguse taraga. Soovitusi ehitada krundile ka tagapoolne tugeva väravaga sissepääs ei tule võtta tõsiselt. Üldise arvamuse kohaselt pole see ennast kusagil õigustanud. Selle asemel väärivad tähelepanu planeeringud, kus naabermajade tagaküljed on vastamisi. Iga

juurdepääs maja tagumisele piirdele tühja maatüki või jalgteel poolt võimaldab sisetungijale targa kõrgusest hoolimata juurdepääsu ka elumajale. Ületanud piirdetara, varjub sisetungija taga-aias ja pääseb sealt rahulikult elumajja. Ainsaks võimaluseks on sel juhul takistada sisetungija ligipääsu piirdetarale.

Krundi planeerimisel tuleks võimalust mööda vältida kaitsetuid taga-aedu, mille tagaservad asetsevad vastu jalgteed või tühja maalappi. Seal, kus võimalik, tuleb taga-aiad kujundada nii, et need moodustaksid ühise suletud ala.

Eriti hoolikalt tuleb läbi kaaluda kruntide planeeringud, mis asuvad näiteks raudteetammide, tööstushoonete, tühjade maatuukkide või parkide naabruses. Sissepääsu niisugusesse eravaldusse saab takistada vaid kõrge toekas plank, millest on raske üleronida. Plangu ette tuleks istutada teravate okastega hekk. See ei laseks plangule lähedale ning kaitseks seda lõhkumise ning täissodimise eest.

### 7.3. Eramu turvamine

Kõige parem on, kui elanikud saaksid jälgida kõike, mis nende maja ümber toimub. Et nad märkaksid omaene eraaale või autosse tungijaid ning võiksid hoida silma peal ka naabrite juures toimival, selleks ei tohi majafassaadide kujundus väljavaadet takistada ega varjata. Hea väljavaade oleneb akende kujundusest. Heaks lahendiks peetakse akendega rõdu või väljaulatuva karbiga akent. Ühekorruselise maja esiküljel tuleks vältida väikseid kõrgel asetsevaid aknaid, samuti lainelise, mustri- lise, jää- ja mattklaasiga aknaid. Ei soovitata sügavaid ukseorvasid, sest need võivad pakkuda sisetungijale varjumisvõimalust. Sissekäik ei tohiks olla eraldatud, sest siis on seda keerulisem kaitsta. Sissekäik veranda kaudu pakub küll kaitset halva ilma korral, kuid võimaldab ka sisetungijal varjuda ja maja ukse kallal segamatult tegutseda. Tuleks vältida ka klaasitud uksti ja ukse kõrval asuvaid aknakesi, mille purustamisel on võimalik ust seestpoolt avada.

Uks, ukseraam ja -hinged, kinnitused ja lukud peavad olema tugevdatud. Tuleb vältida detaile, mida oleks võimalik kasutada ülakorrusele ronimiseks. Näiteks prügikonteinerite ja kütusepaakide asukoht peaks olema ses suhtes hästi läbi mõeldud. Samuti on tähtis piirdeaia kaugus hoonest, trepikodade ja rõdude lamekatuste ning vihmaveetorude asend.

Sageli tavatsetakse suuremate majade välisilme mitmekesistamiseks projekteerida eendeid või seinatühemikke. Need võivad aidata sisetungijat ronimisel või varjumisel. Turvalisuse seisukohast on vajalik, et seinad oleksid maapinnast kuni 2,5 m kõrguseni siledad. Selle pilguga tuleb üle vaadata ka vihmaveetorude asetus ja kinnitused. Kui nimetatud ümberkujundusi pole võimalik teha, peaks kasutama etteulatuvaid metalltõkkeid, kõige kaitsetumates kohtades viimase abinõuna ka mittekuivavat värvi.

Arhitektid peavad enne projekti tegemisele asumist välja selgitama, missuguseid sissemurdmisi elamurajoonis varem toime on pandud. Et enamik murdvargaid on

juhusekasutajad, siis saab suhteliselt mõõdukate kulutustega suurema osa sisse-murdmistest ära hoida. Samas peab arvestama, et akutoitega tööriistade lai levik tähendab ka murdvaraste professionaalsuse suurenemist. See toob omakorda kaasa suuremad kulutused turvameetmete täiustamisele.

Terrassiga majades ja paljukorterilistes üürimajades kasutatakse mõnikord sisse-murdmisel pööningut või suure läbimõõduga ventilatsioonišahti. Seepärast peavad niisuguste ruumide teenindusluugid olema kindlalt suletud, ruumid ise aga võimalikult paljudeks sektsioonideks jaotatud.

Niddrie elamurajoon Edinburghis koosneb paljudest 1930. aastatel ehitatud nelja-korruselistest trepikodadega hoonetest, nelja korteriga igal korrusel. Ülemiste korruste üürikud võisid sageli koju tulles leida laes haigutava augu ja tõdeda, et hinnalised asjad on kadunud. Murdvargad olid läinud treppi mööda üles, avanud pööningu teenindusluugi ja liikunud sealtkaudu kellegi korteri kohale. Seejärel läbi lae korterisse ning edasi koos saagiga trepikoja kaudu välisuksest välja.

#### **7.4. Sissepääsu turvamine**

Põhimõtteliselt sõltub iga ukse ja akna turvalisus nende tüübist ja konstruktsioonist, lukumehhanismi tugevusest ja töökindlusest, ukseraamide kinnitusest ning ukse klaasitud osadest. Ukseklaasid ei tohiks asetseda lukkude läheduses. Kui see aga nii on, siis peavad ukseraam ja hinged olema tunduvalt tugevamad ja klaas ise purunemiskindel.

Lukkude ja riivide lisamine viletsa konstruktsiooniga uksele ei tasu vaeva. Lihtsam on uks ja ukseraam asendada. Ukse kaitsevahendid peavad olema tugevad, töökindlad ja vastupidavad, et kannatada välja nii tugevat löhkumist kui ka igapäevast hoolimatut kasutamist. Sama kehtib akende kohta.

Kui soovitakse paigaldada häiresüsteeme, siis on parem, kui need oleksid eri tüüpi, et ühe süsteemi rikkumise tõttu ei peaks kannatama kogu naabruskond.

Kui omavalitsus ei saa endale lubada kulutusi kõikide uste ja akende väljavahetamisele, võib seda teha järk-järgult. Esmajärjekorras tuleb võtta tähelepanu alla need korterid, kuhu juba on sisse murtud. Omaette probleem on turvalisuse tagamine trepikodades.

#### **7.5. Näide ühe renoveerimisprogrammi kohta**

Kirkholthi elamupiirkond asetseb Rochdale'i lõunapoolsel ääremaal. Suurem osa elurajoonist ehitati 1948. ja 1953. aasta vahel ja koosneb umbes 200 elamust umbkaudu 7000 elanikuga. Seal on suhteliselt suur tööpuudus, mistõttu ilmnevad mitmesugused sotsiaalprobleemid.

1985. aastal algasid selles piirkonnas ulatuslikud ümberkujundustööd, millega tahti luua elamutele ühine keskküttesüsteem. 1988. ja 1989. aastal tehtud tööde käi-

gus vahetati välja aknad ja ukсед ning asendati lukud. Kuritegude vähendamise, eriti murdvarguste ärahoidmise nimel tegutseti juba enne küttesüsteemide ümberehitust. Alguses keskenduti nendele elamutele, kuhu oli korduvalt sisse murtud. Koostati tegevuskava, mis koosnes järgmistest ülesannetest:

- 1) saada ülevaade kõikidest piirkonnas toimepandud kuritegudest;
- 2) saata kiiresti sissemurdumiste all kannatanud majadesse puusepp, kes remondiks ukсед ja vahetaks lukud;
- 3) asutada kannatanute kaitseks toetusrühmad ning ühendada need hiljem kodukaitsega;
- 4) korraldada märgistatud väärtesemete hoiustamine;
- 5) töötada välja kava kannatanute toetamiseks.

Seejärel koondati tähelepanu piirdeaedadele, valgustusele, garaažidele, jalgteedele ja maastikukujundusele. Nii laiaulatuslik ümberkujundusprogramm nõudis head koostööd hoonete haldajate ja maanteeameti vahel.

Võeti kasutusele lisapiirded hoonete esi- ja tagakülgedel. Need tehti normaalse kõrgusega (3 jalga) ja puidust ning tugevdati kahe horisontaalselt põimitud traadiga. Olulistes kohtades tõsteti hoone tagakülge piirava tara kõrgus kuni 4 jalani ja eriti olulistes kohtades kasutati lisaks traatvõrku.

Parandati tunduvalt elurajooni valgustatust. Seda tehti mitmes järgus, kõigepealt eakamate inimeste huve silmas pidades, seejärel ühiskasutusega aladel, nagu vestibüülides ja siseõuedel. Valgustati korralikult kõik sissekäigud ja kvartalisised jalgteed.

Elanike hulgas oli keskmisest vähem autoomanikke. Seetõttu ei olnud paljud garaažid kasutusel. Omavalitsus otsustas tühjalt seisvad garaažid kas remontida ja rendile anda või lammutada. Remont tehti peamiselt neis garaažides, mis olid soodsama asukohaga. Liiga suured või varjatud aladel asuvad garaažid lammutati. Lõpptulemusena lammutati umbes üks kolmandik garaažidest. Üks lammutatud garaaži alt vabanenud maatükk võeti kasutusele mänguväljakuna. Viimasel ajal on hakatud rajama kõva kattega parkimisplatse elumajade ette. Seda peetakse perspektiivikaks lahendiks.

Olemasolevate jalgteedega suuremaid muudatusi ette ei võetud, kuid paljud sissetallatud rajad asfalteeriti kui kõnniteed.

Piirkonnas oli palju vaba maad ning selle paremaks kasutamiseks telliti firmalt Oldham and Roodale Groundwork Trust asjakohane uuring ja loodi keskkonna kujundamisega tegeleva ametniku töökoht. Ala haljastamiseks valiti välja vähest hoolt nõudvad puud ja põõsad, nende istutamisel jälgiti, et ei tekiks varjumiskohti.

Kasutatud meetmed tundusid olevat äärmiselt tulemuslikud, sest sissemurdmisjuhtumite hulk vähenes 78% võrra.

## **8. EHITUSTÖÖD**

### **8.1. Tööde planeerimine**

Kui elamukvartali turvaprobleemid on välja selgitatud ja asjakohaste meetmete kasutuselevõtt otsustatud, on tähtis, et planeeritavad ehitustööd neid meetmeid toetaksid, sest algatuste õnnestumine oleneb suuresti elanike heatahtlikkusest ja koostöövalmidusest. Kui pikemaajaline programm muutub pidevaks katkestuste reaks, haihtub elanike heasoovlikkus ruttu.

Tööde käigus võib tekkida vajadus plaane muuta või täiendada. Kui töö on planeeritud etapiviisiliselt, siis on tähtis teada saada, missugust mõju muudatused järgmistele tööloikudele avaldavad. Parim viis teada saada, kus ja missugused muudatusi teha, on konsulteerida elanikega.

### **8.2. Tööde kvaliteet**

Turvaprojektides tuleb erilist tähelepanu pöörata materjalidele, mis peaksid olema vastupidavad, kergesti hooldatavad ja asendatavad. Ehitustööde kestel peab hoolega jälgima, et töövõtja kasutaks ettenähtud materjale, et iga uus detail saaks korralikult ja kindlalt paika. Ka kõige tugevam lukk ei takista kurjategijat, kui uste ja akende raamid on pehkinud või viletsa konstruktsiooniga. Valesti paigaldatud turvaseadmed võivad tekitada kahju asemel kahju. Näiteks ühes tornelamu trepikojas reageeris automaatselt juhitud valgustus juhtmete ebaõige ühendamise tõttu ettenähtule vastupidiselt: selle asemel, et sisenemisel sisse lülituda, lülitus see hoopis välja, jättes inimese pimedusse. Teisel juhul pandi korteriuste vaatlussilmad tagurpidi. See võimaldanuks kõrvalisel isikul mööda koridori jalutades jälgida, mis korterites toimub. Korteriomanikel aga puudus väljavaade koridori.

### **8.3. Turvalisus ehitusplatsil ja selle läheduses**

Ehitustööde ajal võib elamukvartalis tekkida turvalisusega uusi probleeme. Kui ehitustöölised ümbruses ringi liiguvad, on ka ebasoovitavate isikute viibimine elamupiirkonnas silmapaistmatum. Seepärast tuleb ehitustööde ajaks rakendada lisameetmeid. Elanikke tuleb teavitada nende vähenenud kaitsusest, vajaduse korral võib neile pakkuda näiteks tasuta aknasulgureid. Välitööde ajal peab ka töövõtja selle eest hea seisma, et kõrvalised isikud tööde piirkonda ei pääseks.

Ehitusplatsid tõmbavad ligi igavust tundvaid noorukeid. Seepärast tuleb jälgida, et seadmeid ja ehitusmaterjale kasutataks sihipäraselt ning et need ei oleks kõrvalistele isikutele kättesaadavad. Praht tuleb esimesel võimalusel ehitusplatsilt ära vedada.

Kui ehitusplatsil valitseb korralagedus, kasutavad seda kohe ära kurjategijad ja van-daalid. Kiviprahti saab kasutada akende puruks viskamisel, värvid ja tsement võivad muutuda laste mängumaterjaliks. Lauavirnad ja puidujäägid kõlbavad lõkke tegemi-seks.

Kui ehitusel kasutatakse alltöövõtjaid, peavad piirkonna turvalisuse küsimused ning töövõtjapoolsed kohustused ja vastutus kuuluma töölepingu tingimustesse.

Ehitustööde piirkonna eraldatuse peab tagama 2,4 m kõrgune plank, mille ülaosas on okastraat, plangu sees, silmade kõrgusel aga vaatepilud. Ehitusplatsil peab olema niisugusele kõrgusele tõstetud soojak, kust on võimalik jälgida, kõike mis ehitusplat-sil toimub. Soojaku kaugus piirdetarast peab olema vähemalt 915 mm. Soojaku uks, seinad ja lagi peavad olema piisavalt vastupidavad, näiteks 18-millimeetrisest vineer-plaadist. Aknad peaksid olema purunematust klaasist või varustatud lukustatavate metall-kaitsevõrede või luukidega.

Õine valgustus peab olema selline, et platsil oleks kõik nähtav. Seadmed, sõidukid, pumbad jms tuleb paigutada nii, et kõrvalised isikud neid kasutada ei saaks. Tööriistu tuleb hoida kappides või kastides, ehitusmaterjal peab olema virmas. Suured, rasked seadmed tuleb selgelt märgistada.

#### **8.4. Ehitustööde lõpetamine**

Tööde lõpetamise ja elamu üleandmise vahelisel ajal valitseb oht, et elamutes võidakse toime panna lõhkumisi või vargusi. See võib toimuda vaid mõne tunni jook-sul. Seepärast peavad elanikud sisse kolima kohe pärast tööde lõpetamist. Juhul, kui see pole võimalik, tuleb rakendada turvameetmeid. Üldkasutatavad ruumid tuleb kii-resti üle anda isikutele, kelle kanda jääb vastutus.

Elanike sissekolimisel tuleb neile selgitada, kuidas töötavad uuendatud turva-süsteemid, alates aknasulguritest ja lõpetades häiresüsteemidega, sest üheks põhjuseks, miks paljud turvaseadmed ei tööta, on inimeste teadmatus.

Elamute renoveerimise lõppemisega ja üleandmisega pole veel kõik lõppenud. Lõpphinnanguid tehtud muudatuste tõhususe kohta on võimalik anda alles siis, kui elanikud on pärast sissekolimist oma igapäevase elu taas korda seadnud. Mõne ümberkujunduse üle saab otsustada alles aja möödudes.

Lõpphinnang peaks sisaldama järgmisi asjaolusid:

- 1) kalkulatsioon nõutavate hooldustööde kohta ja hinnang turvavahendite töökind-lusele;
- 2) elanike arvamuse väljaselgitamine koos kuritegevusnäitajate analüüsiga;
- 3) arvestus tõenäoliste üüritehingute, s.o üürnike voolavuse kohta.

Niisugused hinnangud võimaldavad luua vajaliku teabebaasi, mille alusel saab väl-ja selgitada tehtud muudatuste otstarbekuse.

## KOKKUVÕTE

Hoonete projekteerimisel on turvalisuse arvestamine vaid üks paljudest lahendamist vajavatest probleemidest, millele tuleks varasemast tunduvalt rohkem tähelepanu pöörata. Väita, et üksnes parem projekt ja planeering pakuvad uute või juba olemasolevate elamupiirkondade turvalisuse probleemidele lahendusi, tähendab eirata kuritegevuse sotsiaalseid ja majanduslikke põhjusi. Turvanõudeid arvestaval projektil on oma osa kuritegude ärahoidmisel, kuid arvestada tuleb ka niisuguste asjaoludega, nagu tööpuudus, vaesus, sotsiaalsed pinged ja elamute halb hooldamine. Ühiskondliku turvalisuse probleemidele lahendusi otsides peab arvestama ka asjatundlikku halduspoliitikat.

Elamute haldajatel tuleb seista vastu kiusatusele järgida taktikat, mis annab näiliselt kiireid tulemusi, nagu näiteks tülivate üürnike väljatõstmine. Ühiskondlik turvalisus on nii keeruline probleem, et seda saab lahendada vaid komplekselt ning üksnes elanikelt saadud teabele toetudes ja neid otsuste langetamise kaasates. Need otsused peaksid puudutama muu hulgas ka noorte- ja tööhõiveprobleeme. Sel moel kogukonda konsolideerides areneb mitteametlik ühiskondlik kontroll tasemeni, mis võimaldab ohjes hoida ka kuritegevust.





# Kuritegude ärahoidmine hoonete planeerimise ja projekteerimise kaudu





Raamatu tegemist rahastas Kriminaalpreventsiooni Nõukogu  
© Tallinn 2001